

Research Paper Sociological Analysis of Iran' 2019 Demonstrations

*Abdollah Valinejad¹ Abbas Kazemi²

1. Ph.D. Student of sociology, Tarbiat Modares University

2. Associate professor, Sociology, Department of Cultural and Social Studies, Institute for Cultural and Social Studies, Ministry of science

[DOI: 10.22034/ipsa.2021.444](https://doi.org/10.22034/ipsa.2021.444)

Receive Date: 28 July 2021

Revise Date: 08 October 2021

Accept Date: 31 October 2021

©2021 by the authors, Licensee IPISA, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Extended Abstract

Introduction

Understanding the underlying mechanisms of the occurrence of 2019 demonstrations in Iran is the purpose of this study, which has been conducted in the form of qualitative research in the tradition of cultural studies. Documentary studies, field observations, interviews and official statistics were the tools we have used in its processing. In the first stage, with the exploratory study of the region that was the context of this event; we identified poverty, inequality, marginalization, and the type of jobs prevailing in it as key concepts in this field. In the next step, in the light of later theories related to the concepts obtained, we found that neither poverty, nor inequality, nor marginalization; but job-instability was more closely linked to the occurrence of these events. However, reports indicate that we have not seen demonstrations in many areas where job-instability has been prevalent. This means that none of these cases (poverty, inequality, marginalization and instability) cannot be explanatory alone. Finally, with the support of the spatial diversity of the 2019 demonstrations by the conceptual tool of Precaria, we based the analysis of these events on the ideas of Standing and Rifkin. Finally, by critically applying the conceptual tool of "precaria" - while class analysis cannot be used in this context - we came to the conclusion that the occurrence of these demonstrations is traceable in the form of unintentional reaction through the formation and activation of a sense of "fear of poverty" among destabilizers of the active population.

After the formation of the Islamic Republic in Iran, this country has been plagued by demonstrations that with a little reflection on what happened - from the beginning of the Islamic revolution to the 90s - we will find that the nature what we saw in the 90s is different from all previous cases. The aspects that are essential about the 2019 demonstrations and its difference from previous events

* Corresponding Author:

Abbas Kazemi, Ph.D.

E-mail: Kazemi@iscs.ac.ir

are the scope of the cities involved (Madani, 2020: 28), the considerable presence of women (Madani, 2020: 131) youth (Madani, 2020: 115); Being located in mostly marginal (Mirzakhani, 2019; Madani, 2020: 91) and poor areas (Madani, 2020: 47) which reveals the need to find a logical answer for its analysis. We try to find out which factor or factors and how have they played a more decisive role in this field. Accordingly, the question of this article is why the events of 2019 in Iran occurred.

Methodology

Since a large proportion of the reports of 2019 Demonstrations are related to marginal areas (Madani, 2020) which are not belong to the dominant cultural current of society (Rezaei, 2009); This research has been done in the framework of "cultural studies" as part of popular culture (Rezaei, 2009). The purpose of such researches is not to present general or universal theories, but to shed new light on historical moments through the case under study. The researcher begins with a broad structural and theoretical framework that places specific research in a broader context and also validates the choice of a particular case study. According to the statistics related to the 2019 Demonstrations in Iran, we knew that although a large part of these incidents occurred in marginal areas, but we have also witnessed these events in the middle and affluent areas (see: Madani, 2020). Therefore, if we are to understand why these events occurred, we will need the data of at least three affluent, middle, and poor sections. In order to facilitate the research, we confined ourselves to one area which could be a representation of these three types of area. Using field observations, interviews, as well as official statistics about it, we came to the conclusion that instability (with intensity and weakness) throughout the region; and issues such as poverty, unemployment, inequality and marginalization prevail in some parts of it.

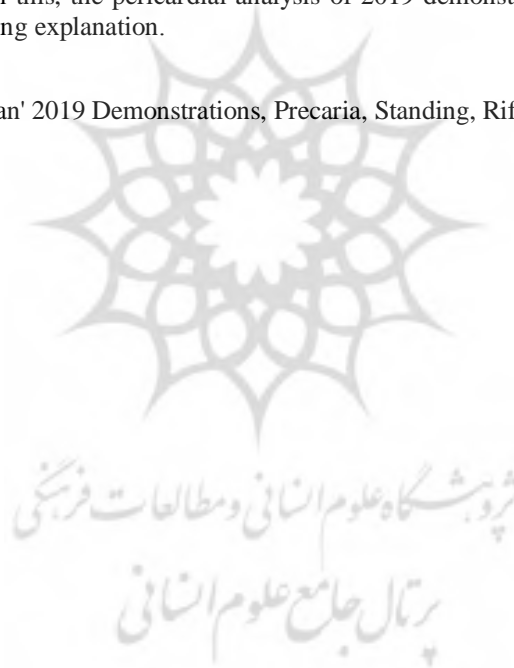
Conclusion and Analysis

In this study, we have shown that it is not defensible to regard 2019 demonstrations in Iran as a collective action or class struggle. Pursuing issues such as poverty, inequality, marginalization or instability on their own will prevent us from understanding what is behind these events. It seems that what can explain the mechanism of occurrence of these demonstrations is the feelings that was present on some of the precariates at that time. As a result, while distancing ourselves from the class-based analysis of these events, we believe that it makes more sense to attribute it to a section of destabilizers who belonged to different classes. In the precarious analysis of 2019 demonstrations in Iran, it should be considered that some of the precariates are trying to use this type of job as a way to progress, some are satisfied with the amount received from this type of work; and the ward is also dissatisfied (Standing, 2011: 59). The basis of our analysis is the dissatisfied precarites who have no hope of improving the situation and because of the lack of government support in these areas, they are afraid that the situation will probably get worse at any moment. By distributing these categories in different areas, we can expect to see severe reactions in areas where the level of dissatisfactions is high, and in other areas, as the dominance

of each category, this intensity will decrease or increase. From this point of view, demonstrations is more likely to occur in marginal areas where precarious occupations and, consequently, fragile living conditions prevail; and it will not be so strange in affluent areas. Actually, the number of precarites in non-marginal areas is less than in marginal. As a result, demonstrations are less likely to occur in affluent areas; and if they do, they are expected to be less severe than they are in the suburbs. The aggregation of these micro-individualistic reactions by some precarites in the corners is a misleading display of purposeful, conscious, and class action that underlies the description of such events using terms such as "collective action" or "class struggle." It is clear that collective action has a burden beyond even the class struggle. So that the purpose of such an action is clear; and the collective determination is to achieve that goal. Class struggle, on the other hand, is based on conscious action on the part of the working class, which requires the existence of labor unions. Such a platform does not seem to have been prepared for the formation of class consciousness in Iran. Based on this, the pericardial analysis of 2019 demonstrations in Iran is a more convincing explanation.

Keywords: Iran' 2019 Demonstrations, Precaria, Standing, Rifkin.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تحلیل جامعه‌شناختی ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸

عبدالله ولی‌نژاد^۱ * عباس کاظمی^۲

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۲. دانشیار جامعه‌شناسی، گروه مطالعات فرهنگی، مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تهران، ایران

لینک گزارش نتیجه مشابهت‌یابی: https://hamyab.sinaweb.net/Ci_result/details/66294DAE8E0825CF/1%

20.1001.1.1735790.1400.16.4.4.3

چکیده

هدف این مقاله، فهم سازوکارهای وقوع ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸ در ایران است که برای تدوین آن، از مطالعات اسنادی، مشاهدات میدانی، مصاحبه، و آمارهای رسمی بهره برده‌ایم. در مرحله نخست، با مطالعه اکتشافی منطقه‌ای که بستر بخشی از این رویداد بود، فقر، نابرابری، حاشیه‌نشینی، و نوع مشاغل غالب در آن را به‌عنوان مفاهیم کلیدی در این زمینه تشخیص دادیم. در گام بعد و در پرتو نظریه‌های متأخر مرتبط با مفاهیم به‌دست آمده دریافتیم که نه فقر، نه نابرابری، و نه حاشیه‌نشینی، بلکه بی‌ثبات‌کاری با وقوع این رویدادها پیوند بیشتری داشته است؛ با این حال، گزارش‌ها نشان می‌دهند که در برخی از مناطقی که بی‌ثبات‌کاری در آن‌ها رواج داشته است، شاهد وقوع ناآرامی نبوده‌ایم. این به آن معناست که هیچ‌یک از این موارد (فقر، نابرابری، حاشیه‌نشینی، و بی‌ثبات‌کاری)، به تنهایی قادر به تبیین چرایی وقوع این رویدادها نیستند. سرانجام، پشتیبانی تنوع مکانی رویدادهای آبان ۱۳۹۸ توسط ابزار مفهومی پریکاریا ما را به این سو‌هدایت کرد که تحلیل موضوع مورد مطالعه را برپایه اندیشه‌های استندینگ و ریف‌کین بنا کنیم. به‌عنوان نتیجه‌گیری کلی، با تعدیل رویکرد نظری به‌کاررفته ضمن اینکه نمی‌توان در این زمینه از تحلیل طبقاتی بهره برد - بر این نظریه که وقوع این ناآرامی‌ها در قالب واکنش‌هایی ماشینی‌وار از طریق شکل‌گیری «ترس از فقر» در میان پریکریتهای جمعیت فعال جامعه، قابل پیگیری است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۵/۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۷/۱۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۸/۹

نوع مقاله: پژوهشی

واژگان کلیدی:

ناآرامی‌های آبان

۱۳۹۸، پریکاریا،

استندینگ، ریف‌کین

* نویسنده مسئول:

عباس کاظمی

پست الکترونیک: Kazemi@iscs.ac.ir

مقدمه

درحالی‌که جنبش‌های بزرگ اجتماعی، تا اندازه‌ی زیادی فراطبقاتی بوده‌اند، جنبش‌های خردتری نیز وجود داشته‌اند که حول مفهوم طبقاتی مشخصی سامان یافته‌اند. چنین برداشتی از وضعیت جامعه، حول مفهوم «جامعه جنبشی» صورت‌بندی شده است (کازمی، ۱۳۸۶). به نظر نویسندگان این پژوهش، ایران معاصر که تجربه پیوسته‌ای از اعتراض‌ها را با خود دارد، در دهه ۱۳۹۰ با «مسئله مضاعف» روبه‌رو شد. با اینکه واقعه رخ داده، خود مسئله است، چنان تفاوت‌هایی با موارد پیشین دارد که مسئله دیگری را نیز موجب می‌شود؛ برای مثال، تغییر نوع اعتراض‌ها در یک جامعه، به گونه‌ای که با موارد مشابه پیشین تفاوت‌های بنیادینی داشته باشد، می‌تواند یک مسئله دیگر افزون‌بر بُعد مسئله‌مند اصلی خود باشد. در رویارویی با چنین مواردی، ضمن اینکه مسئله ابتدایی همچنان موضوعیت داشته و از اهمیت بالایی برخوردار است، این، مسئله جدید است که باید مورد توجه قرار گیرد. باید دید که چه دگرگونی‌ها و چه عواملی سبب بروز اتفاق‌هایی متفاوت با موارد پیشین شده است. پس از شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی نیز ایران با واخواهی‌هایی دست‌به‌گریبان بوده که با اندکی تأمل در رخدادهای پیش آمده از ابتدای انقلاب تا دهه ۱۳۹۰- در خواهیم یافت که نوع و جنس آنچه در دهه ۱۳۹۰ شاهد آن بودیم، با تمام موارد پیشین تفاوت دارد؛ به این معنا که از میان رخدادهای مردمی واقع شده در ایران، ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸ به دلیل قرار گرفتن در زمینه‌ای با تورم بالا (سایت‌خوان روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۹) و پایین آمدن شدید قدرت خرید مردم (شمسیری، ۱۳۹۸)، و همچنین با در نظر گرفتن شدت^(۱) (روزنامه ابتکار، ۱۳۹۹؛ دهقان‌پیشه، ۲۰۱۹)، و سعت (مدنی، ۱۳۹۹: ۶۷)، و پیامدهای آن^(۲) (روزنامه ابتکار، ۱۳۹۹؛ مدنی، ۱۳۹۹) که بی‌ارتباط با آنچه در دی‌ماه ۱۳۹۶ رخ داد نیست، اگر نه مهم‌ترین، دست‌کم یکی از قابل‌توجه‌ترین موارد در این زمینه بوده است. اگر رویدادهای دهه ۱۳۶۰، وقایع سال ۱۳۷۳، تحرکات مربوط به کوی دانشگاه و حوادث پس از انتخابات ۱۳۸۸، مربوط به نقاط خاصی بود، این بار و در آبان ۱۳۹۸، با رویدادی مواجهیم که مانند دی‌ماه ۱۳۹۶ و برخلاف موارد پیشین، نه در یک یا چند منطقه خاص، بلکه در بخش‌های مختلفی از کشور رخ داده است. وجوهی که درباره این ناآرامی‌ها و تفاوت آن با رویدادهای پیشین اهمیت اساسی دارند، دامنه شهرهای درگیر (تابناک، ۱۳۹۹؛ مدنی، ۱۳۹۹: ۲۸)، حضور پُرنرنگ زنان (مدنی، ۱۳۹۹: ۱۳۱) و جوانان (مدنی، ۱۳۹۹: ۱۱۵) و واقع شدن در مناطق اکثراً حاشیه‌ای و پایین‌شهری^(۳) (میرزاخانی، ۱۳۹۸؛ مدنی، ۱۳۹۹: ۹۱) و فقیر (مدنی، ۱۳۹۹: ۴۷) بوده است که ضرورت و اهمیت منطقی تحلیل آن را آشکار می‌کند. به دلیل متأخر

بودن این رویداد، تحلیل‌های انگشت‌شماری درباره آن وجود دارد که بیشتر آن‌ها نیز این ناآرامی‌ها را از دریچه طبقاتی تحلیل کرده و اقتصاد سرمایه‌داری، بیکاری، فقر، نابرابری، و حاشیه‌نشینی را در پیوند با آن‌ها تعیین‌کننده می‌دانند^(۵). ما نیز ضمن اذعان به احتمال تأثیر این‌گونه موارد، کوشیده‌ایم تا دریابیم که کدام عامل یا عوامل، و چگونه در این زمینه نقش تعیین‌کننده‌تری داشته‌اند. بر این اساس، پرسش مقاله، مبتنی بر چرایی وقوع حوادث آبان ۱۳۹۸ است.

۱. روش پژوهش

از آنجاکه بخش زیادی از گزارش‌های آبان ۱۳۹۸ مربوط به مناطق حاشیه‌ای بوده است (مدنی، ۱۳۹۹) که گفته می‌شود، به جریان مسلط فرهنگی جامعه تعلق ندارند (رضایی، ۱۳۸۸)، این پژوهش در چارچوب «مطالعات فرهنگی» به‌عنوان بخشی از فرهنگ عامه (رضایی، ۱۳۸۸) - انجام شده است. رضایی (۱۳۸۸) با اشاره به فاقد چارچوب مشخص بودن مطالعات فرهنگی، بر این نظر است که «جان کلام فرایند تحقیق کیفی در مطالعات فرهنگی، تحلیل موردی از نظام کرانمند محلی است که در متنی از چارچوب وسیع‌تر فرهنگی و تاریخی قرار گرفته است. هدف چنین تحقیقی، عرضه نظریه‌ای عام یا جهان‌شمول نیست، بلکه تاباندن نوری تازه به برهه‌ای تاریخی از رهگذر مطالعه مورد تحقیق است. محقق، از چارچوب ساختاری و نظری وسیع آغاز می‌کند که تحقیق خاصی را در متنی وسیع‌تر قرار می‌دهد و همچنین، انتخاب مطالعه موردی خاص را معتبر می‌کند. براساس این رویکرد، فیلدورک^۱ واقعی را می‌توان در مرکز ساعت شنی در نظر گرفت: فرد محقق، ابژه مطالعه خود را که موردی خاص است، به‌دقت و با جزئیات مطالعه می‌کند و در مرحله پایانی مطالعه، در مرحله‌ای که محقق یافته‌های تحقیق موردی را در چارچوب وسیع‌تر می‌سنجد و مورد ارزیابی و بحث قرار می‌دهد، احتمالاً تغییر مورد نظر حاصل می‌شود و مانند ساعت شنی، توسعه مورد نظر دوباره ته ساعت می‌افتد».

روند کلی پژوهش حاضر، مشابه روش‌شناسی استوارت میل^۲ است؛ اگرچه از زوایایی با آن متفاوت است. روش‌شناسی میل، مبتنی بر سه عنصر است: (۱) استقرا؛ (۲) استدلال قیاسی؛ (۳) اثبات‌پذیری (ساعی، ۱۳۹۲: ۱۱۱). در این روش، از طریق مشاهده به‌سوی ساختن نظریه‌ای درباره آن مشاهدات می‌رویم و در مرحله آخر نیز نظریه به‌دست آمده، با رجوع به

1. Field Work

2. Mill, J. S.

واقعیت آزمون می‌شود^(۶). پژوهش در چارچوب مطالعات فرهنگی، در مرحله سوم (یعنی اثبات‌پذیری) از روش استوارت میل جدا می‌شود. در این مرحله از روش‌شناسی میل - برای مثال، در ارتباط با روش اختلاف- رویداد مورد مطالعه (ناآرامی‌ها) در برخی واحدها (مناطق گوناگونی اعم از استان، شهر، محله، و...) حاضر و در برخی دیگر، غایب است. در قالب این روش در پی تفاوت‌ها خواهیم بود. در اینجا حضور و غیاب عوامل با حضور و غیاب تفاوت‌ها (وقوع یا عدم وقوع ناآرامی‌ها) همراه است؛ یعنی باید بررسی کنیم که آن عوامل با وقوع یا عدم وقوع ناآرامی‌ها در مناطق مختلف هم‌تغییری دارد یا خیر. اگر علتی یافت شود که تغییر آن با تغییر واقعه مورد مطالعه (ناآرامی‌ها) هماهنگ باشد، همان علت واقعه خواهد بود (ر. ک. به: ساعی، ۱۳۹۲: ۱۱۵-۱۱۴). در مقابل، مقاله حاضر از چنین منطق علی محضی پیروی نکرده و بر این نظر است که اگر مثلاً در ده منطقه و در حضور ویژگی‌های خاصی، شاهد وقوع ناآرامی‌ها بوده باشیم، کفایت می‌کند؛ به بیان روشن‌تر، اگر رویداد مورد نظر در مناطق دیگری که آن‌ها نیز دارای این ویژگی‌ها بوده‌اند، رخ نداده باشد، آسیبی به تحلیل وارد نخواهد کرد؛ زیرا ممکن است مداخله متغیرهای دیگری، موجب خاموشی ناآرامی‌ها در سایر مناطق شده باشد و این به این معناست که احتمال گسترش آن‌ها در آینده نزدیک و در مکان‌های دیگر وجود دارد.

براین اساس، منطقه ۴ کرج، جایی که دو نقطه متمایز آن، بستر بخشی از این رویدادها بوده است، محور تمرکز ما برای این منظور است. همان‌گونه که در ادامه آورده‌ایم، این منطقه به دلیل دربرداشتن سه بخش مرفه، متوسط، و فقیرنشین، وضعیت اقتصادی فرهنگی متناقضی دارد. این ویژگی و همچنین، شکل‌گیری ناآرامی‌ها در دو نقطه متفاوت آن می‌تواند تا حدودی ما را به فهم چرایی وقوع رویدادهای آبان ۱۳۹۸ نزدیک کند؛ بنابراین، اساس کار ما در جستجوی برای فهم سازوکارهای زیرین آنچه در این سال اتفاق افتاده است، بر مشاهدات، مصاحبه‌ها، و آمارهای منطقه‌ای است که خود از محله‌های مختلف ثروتمند، متوسط، و ضعیف‌نشین تشکیل شده است. این به آن معناست که آمارها، مشاهدات، و مصاحبه‌های ما درباره منطقه ۴ کرج، نه تنها مربوط به منطقه‌ای حاشیه‌ای، متوسط، یا مرفه‌نشین، بلکه در پیوند با همه آن‌ها خواهد بود^(۷).

برای تدوین این مقاله، ضمن مراجعه به مطالب منتشرشده در روزنامه‌ها، با آگاهان کلیدی نیز مصاحبه‌هایی انجام دادیم. افرادی که با آن‌ها مصاحبه کردیم، بنگاه‌داران، ریش‌سفیدان، معتمدان، و ساکنانی از این محله‌های یازده‌گانه بودند که سابقه سکونت یا فعالیت آن‌ها در این منطقه، به بالای ۳۰ سال می‌رسید. در مجموع، تعداد ۲۱ مصاحبه

در این زمینه انجام شد. گفتنی است که هدف ما از این مصاحبه‌ها، نه پالایش مفاهیم یا مضمون‌سازی، که شناسایی دقیق‌تر منطقه و ویژگی‌های گوناگون مربوط به آن بود.

۲. واکاوی منطقه هدف

شهر کرج، به دلیل نزدیکی به کلان‌شهر تهران، یکی از مناطق هدف مهاجران از نقاط مختلف ایران است؛ به گونه‌ای که در طول سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰، پذیرای تعداد ۲۵۳/۴۰۵ مهاجر بوده (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰) و بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ نیز تعداد ۱۸۸/۰۲۴ نفر در نتیجه مهاجرت به جمعیت آن افزوده شده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). گواه این میزان مهاجرت نیز افزایش سکونت‌گاه‌های غیررسمی و مناطق حاشیه‌نشین در اطراف این کلان‌شهر است. کابویانی‌راد و عزیزی (۱۳۹۲) در پژوهشی به این نتیجه دست یافته‌اند که اسکان غیررسمی، افزون‌بر حاشیه‌های کرج، در روستاها و مناطق پیرامون آن نیز -که برآیند حضور اکثریت مهاجر کم‌درآمد است- در حال گسترش است. این مهاجرت‌ها به کرج که گفته می‌شود پس از تهران، بالاترین میزان در کل کشور است (استاندارد البرز، ۱۳۹۰: ۱۲۳-۹۰)، هم حاشیه کارگری تهران بودن آن را بازتاب می‌دهد و هم نشان‌دهنده افزایش روزافزون حاشیه‌نشینی در اطراف این کلان‌شهر است؛ از همین رو، می‌توان سیمای کلی نوع سکونت در آن را به لحاظ شباهت، در پیوند بیشتر با مناطق حاشیه‌ای دانست. بحران عدم پیوستگی در زمینه توسعه فیزیکی این شهر (فرهودی و مداحی، ۱۳۸۹)، در نتیجه اشباع جمعیت در برخی مناطق و شکل‌گیری محله‌های جدید و حاشیه‌ای در اطراف آن (فرهودی و مداحی، ۱۳۸۹) گواهی بر این مدعاست.

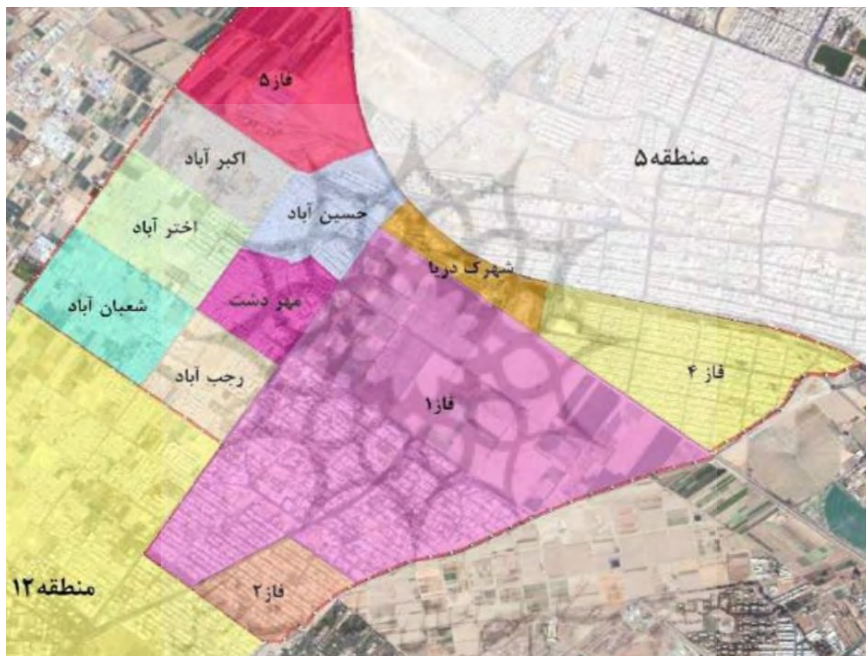
آمارهای موجود در این زمینه نشان می‌دهند که ۴۴/۱ درصد از واحدهای مسکونی این کلان‌شهر، استیجاری، و نحوه تصرف به صورت مالکیت نیز ۵۲/۵ درصد است. نیمی از واحدهای مسکونی این شهر، زیر ۱۰۰ متر مربع مساحت دارند و ۲۳/۱ درصد از کل واحدهای مسکونی اجاره‌ای، در اختیار گروه‌های آسیب‌پذیر و ۴۳/۴ درصد نیز متعلق به گروه‌های کم‌درآمد است^(۸) (زیاری و دیگران، ۱۳۹۶). مشکل عمده و مشترک تمام این سکونت‌گاه‌های غیررسمی، رسمیت نداشتن سکونت مالکیت^(۹) و فقدان امنیت در سکونت^(۱۰) (مشکینی و دیگران، ۱۳۹۲)؛ دگرگونی ساختارهای ارزشی و الگوهای رفتاری موجود و شکل‌گیری هنجارهای جدید (زنگی‌آبادی و رحیمی‌نادر، ۱۳۸۹)؛ اوضاع نابسامان به لحاظ آسیب‌های اجتماعی (فرجی‌سبکبار و دیگران، ۱۳۹۷)، همچون افزایش بزهکاری،

اعتیاد، جرم و جنایت؛ افزایش نرخ طلاق (بهادری و دیگران، ۱۳۹۶) و ناآمنی جانی و مالی (فاطمی موحد و دیگران، ۱۳۹۷) است که گفته شده است، موقعیت حاشیه‌ای آن‌ها مهم‌ترین عامل تأثیرگذار در این زمینه‌هاست (فرجی سبکبار و دیگران، ۱۳۹۷). به‌طورکلی، این تراکم جمعیتی ناشی از افزایش حاشیه‌نشینی، در ناهمگونی فرهنگی ساکنان، تغییر کاربری‌های شهری^(۱۱) (فرهودی و مداحی، ۱۳۸۹)، عدم تناسب امکانات فرهنگی با نیازهای جمعیت آن (زلکی، ۱۳۸۰)، به‌اشباع رسیدن ناهنجاری‌های فرهنگی و اجتماعی (زلکی، ۱۳۸۰)، افزایش میزان جرم (زنگی آبادی و رحیمی نادر، ۱۳۸۹) و همچنین، در مواردی مانند افزایش کودکان کار^(۱۲) (ایمانی و نرسیسیانس، ۱۳۹۱) در کرج نمود یافته است.

گفتنی است، تمام مناطق کرج در چنین وضعیتی نیستند. این شهر، از دوازده منطقه تشکیل شده است^(۱۳) که تنها در چهار منطقه آن («کرج کهن»، «حصارک»، «مهرشهر (منطقه ۴)» و «فردیس») سکونت‌گاه‌های غیررسمی‌ای چون «حسین‌آباد»، «مهردشت»، «رجب‌آباد»، «شعبان‌آباد»، «اخترآباد»، «اکبرآباد»، «حیدرآباد»، «سهرابیه»، «مراداب»، «ترک‌آباد»، «شیخ‌سعدی»، «حصارک»، و «کلاک» وجود دارد (بهادری و دیگران، ۱۳۹۶). در این میان، منطقه ۴ (مهرشهر) با وسعت ۱۶۵۰/۱۷۸ هکتار و جمعیت ۱۲۴/۱۷۵ نفر، واقع در جنوب غربی کرج (شهرداری کرج، ۱۳۹۹) یکی از متناقض‌ترین سکونت‌گاه‌های این کلان‌شهر است. به‌منظور شناخت دقیق گذشته و حال این منطقه، ضمن مراجعه به گزارش‌های مکتوب خبرنگاران و رجوع به آمارها، با آگاهان کلیدی در این زمینه نیز مصاحبه کردیم. حاصل مصاحبه‌های انجام‌شده گویای این است که هسته مرکزی این منطقه (فاز ۱ و ۲) در گذر زمان، توسط مهاجران زیادی در محله‌های مجاور، احاطه شده است؛ به‌گونه‌ای که دیگر نمی‌توان آن را منطقه‌ای مرفه‌نشین به‌شمار آورد. این منطقه، به یازده محله تقسیم می‌شود که با اتکا به مشاهدات میدانی، مصاحبه با آگاهان، و با توجه به آمارهای رسمی^(۱۴) می‌توان آن را در سه قسمت طبقه‌بندی کرد^(۱۵). محله‌های مرفه (فاز ۱ و فاز ۲)، محله‌های متوسط (فاز ۴، شهرک دریا، و فاز ۵) و محله‌های ضعیف‌نشین (حسین‌آباد، مهردشت، رجب‌آباد، شعبان‌آباد، اخترآباد، و اکبرآباد). بلوار ارم، این منطقه را به دو بخش ثروتمندنشین و فقیرنشین تقسیم می‌کند. در قسمت شمالی این بلوار نیز سه محله متوسط (فاز ۴، شهرک دریا، و فاز ۵) در یک مسیر واقع شده‌اند^(۱۶) (نقشه شماره ۱). با توجه به تراکم جمعیتی محله‌های ضعیف‌نشین^(۱۷)، به‌نظر می‌رسد که اکثریت جمعیت این منطقه را آن‌ها تشکیل داده‌اند^(۱۸). این افراد که برای بهبود وضعیت اقتصادی خود به کرج مهاجرت کرده‌اند^(۱۹)، به‌دلیل عدم استطاعت مالی، مجبور به سکونت در یکی از این شش محله

فقیرنشین شده و به شغل‌های پاره‌وقت و غیردائمی مانند کارگری ساختمان، دستفروشی، رانندگی در اسنپ، و پخش تراکت تبلیغاتی روی آورده‌اند^(۲۰). گفتنی است، حوادث آبان ۱۳۹۸ در دو قسمت از این منطقه رخ داده‌اند؛ یکی در محله متوسط‌نشین فاز ۴، و دیگری در حدفاصل محله‌های ثروتمندنشین و ضعیف‌نشین (در امتداد بلوار ارم)^(۲۱). مشاهدات میدانی ما و همچنین، گزارش‌های بازتاب‌یافته در مطبوعات و خبرگزاری‌ها نشان می‌دهد که شدت ناآرامی‌های شکل‌گرفته در فاز ۴، کمتر از مورد مشابه در بلوار ارم بوده است^(۲۲).

نقشه شماره (۱). منطقه ۴ کرج و محله‌های یازده‌گانه آن

منبع: گلپایگانی و دیگران، ۱۳۹۶

با توجه به آمارهای مربوط به ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸ دریافتیم که با وجود اینکه بخش زیادی از این رویدادها در مناطق حاشیه‌ای رخ داده‌اند، ولی در مناطق متوسط و مرفه‌نشین نیز شاهد این وقایع بوده‌ایم^(۲۳) (ر. ک. به: مدنی، ۱۳۹۹)؛ از همین رو، اگر در پی فهم چرایی وقوع این رویدادها باشیم، به داده‌های میدانی دست‌کم سه منطقه مرفه، متوسط، و ضعیف‌نشین حاضر در این ناآرامی‌ها نیاز خواهیم داشت؛ به همین سبب، برای آسان‌تر شدن کار، به یک منطقه که می‌توانست بازتابی از این سه نوع منطقه^(۲۴) باشد، بسنده کردیم و با استفاده از مشاهدات

میدانی، مصاحبه‌ها، و همچنین، با توجه به آمارهای رسمی موجود در مورد آن، به این نتیجه دست یافتیم که بی‌ثبات‌کاری (با شدت و ضعف) در تمام منطقه، و مواردی مانند فقر، بیکاری، نابرابری، و حاشیه‌نشینی در بخش‌هایی از آن غلبه دارد.

۳. رمزگشایی از الگوی شکل‌گیری ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸

ابتدا باید اشاره کنیم که بر تحلیل طبقاتی رویدادهای آبان ۱۳۹۸، نقدهای جدی‌ای وارد است که در لابه‌لای مطالب این فراز به آن‌ها اشاره خواهیم کرد. با توجه به آمارهای مربوط به این ناآرامی‌ها، می‌توان تنها وقوع بخشی از آن‌ها را از زاویه طبقاتی، مطرح و تحلیل کرد. با وجود این، واقعیت این است که آن‌ها، تنها در مناطق حاشیه‌ای رخ نداده‌اند و در موارد بسیاری، شاهد وقوع این رویدادها در مناطق متوسط و مرفه‌نشین نیز بوده‌ایم. به این سبب که اعضای طبقات پایین جامعه، توان سکونت در مناطق متوسط و مرفه‌نشین را ندارند، وقوع ناآرامی‌ها در این مناطق را نمی‌توان به گروه‌های حاشیه‌ای نسبت داد؛ بنابراین، نمی‌توان رویدادهای آبان ۱۳۹۸ در ایران را تنها بر طبقات کف جامعه یا حاشیه‌نشین‌ها مبتنی دانست. همین امر ایجاب می‌کند که برای تحلیل منطقی این رویدادها، در پی مفهومی فراطبقه‌ای - با توان دربر گرفتن بخش‌هایی از طبقات مختلف - باشیم. اگرچه یافتن ابزار مفهومی‌ای که چنین قابلیت داشته باشد دشوار است، ولی به نظر می‌رسد بتوان با کاربرد انتقادی مفهوم «پریکاریایی»^۱ استندینگ^۲، بستر مناسبی را برای تحلیل ناآرامی‌های مورد مطالعه فراهم کرد^(۲۵).

کرد^(۲۵).

با تمرکز مارکس بر کار و ویژگی‌های آن، در عمل، میدان جدید و قابل تأملی برای جامعه‌شناسان و اقتصاددان‌ها کشف شد که کندوکاو درباره آن تا امروز ادامه داشته است. اگرچه ریشه‌های نظری بی‌ثبات‌کاری در آرای مارکس وجود داشته و پس از او نیز بسیاری به این عرصه وارد شده‌اند، اما کاربرد عملی آن در شناخت واقعیت، و ام‌دار مفهوم‌پردازی‌هایی است که استندینگ در این زمینه انجام داده است. مفهوم محوری در دستگاه نظری او، پریکاریا است که حول نوع شغل، و به تبع آن، تصویر ذهنی از خود در آینده (چشم‌انداز) می‌گردد.

1. Precaria

2. Standing, G.

شخص در هر شرایطی اگر به کاری غیردائمی یا پاره‌وقت اشتغال داشته باشد، پریکریته^۱ به‌شمار می‌آید؛ چه در مناطق مرفه‌نشین سکونت داشته باشد و چه در مناطق حاشیه‌ای. گفتنی است، تأکید ما بر پریکاریا در این پژوهش، به‌معنای پذیرش این نکته نیست که اعضای آن، یک طبقه را تشکیل داده‌اند. ما نیز همسو با آلین‌رایت^۲، بر این نظریه که پریکاریا نمی‌تواند یک طبقه باشد^(۲۶) (آلین‌رایت، ۱۳۹۹: ر. ک. به: بخش دوم، فصل نهم). به‌نظر می‌رسد، کاربرد این مفهوم در معنای کاملاً اسمی جمعیت، برحسب یک بُعد قشربندی، مانند درآمد، یا به‌مثابه یک «مقوله اجتماعی» مناسب‌تر باشد^(۲۷). به‌هرروی، کوشیده‌ایم تا از این ابزار مفهومی تا حد امکان برای تحلیل واقعیت بهره ببریم.

پریکریته‌ها که از فرایند تولید، جدا و به‌سوی خدمات رانده شده‌اند (استندینگ، ۲۰۱۱: ۱۶-۱۷)، خطری بزرگ (استندینگ، ۲۰۱۱: ۵۸) در آینده خطرناک^(۲۸) (ریف‌کین، ۱۳۷۹: ۳۱۵) توصیف شده‌اند. منظور از آینده خطرناک، دگرگونی‌های جهانی شدن است که عامل اصلی شکل‌گیری و گسترش آن بوده (استندینگ، ۲۰۱۱: ۲۶) و خطرناک بودن آن نیز هم به‌این معناست که احتمال ورود هر کسی به آن وجود دارد (استندینگ، ۲۰۱۱: ۵۹)، هم زمینه‌ساز افزایش اضطراب و کاهش سلامت کارگران می‌شود (ریف‌کین، ۱۳۷۹: ۲۹۰-۲۸۹) و هم پیامدهای آن برای کلیت جامعه، پیش‌بینی‌ناپذیر است (استندینگ، ۲۰۱۱: ر. ک. به: فصل‌های ۶ و ۸). شرایط بی‌ثبات کاران در اندیشه‌های استندینگ، با طرح بحث کالایی شدن کارخانه^۳، این‌گونه بیان شده است که کارخانه، انعطاف‌پذیری بیشتری نسبت به کارگر پیدا کرده است^۴ (استندینگ، ۲۰۱۱: ۳۱) و به‌این ترتیب، به‌سبب پتانسیل تغییر کاربری کارخانه، فرصت‌های شغلی، دچار نوساناتی شده‌اند که دیگر نمی‌توان کارخانه را ضمانتی برای امنیت شغلی به‌شمار آورد (استندینگ، ۲۰۱۱: ۳۱-۲۹). استندینگ، بیش از یک دهه پس از توضیحات ریف‌کین درباره کار انعطاف‌پذیر^۵، پیگیری این نوع کار را علت مستقیم رشد پریکاریای جهانی دانسته (استندینگ، ۲۰۱۱: ۳۰) و وضعیت شغلی اعضای آن را با توضیح

1. Precariate
2. Olin Wright, E.
3. Rifkin, J.
4. Commodification of firm
5. The firm is becoming more portable than employee.
6. Flexible

سه شکل انعطاف‌پذیری عددی^۱، انعطاف‌پذیری عملکردی^۲، و انعطاف‌پذیری دستمزد^۳، تشریح و تکمیل می‌کند^(۲۹).

در نتیجه چنین شرایطی، وضعیت شغلی باثبات، ناممکن بوده و با خیل عظیم افرادی با شغل‌های موقت و پاره‌وقت با دستمزد پیش‌بینی‌ناپذیر^(۳۰) روبه‌رو می‌شویم^(۳۱). این وجه، در نظریه‌های ریف‌کین این‌گونه آمده است که با فناوری‌های جدید اطلاعاتی و ارتباطات دوربرد، روبات‌ها و خودکارسازی‌ای که مشاغل را به‌سرعت در صنایع و بخش‌های اقتصاد حذف می‌کنند، احتمال یافتن کار کافی برای صدها میلیون تازه‌وارد به بازار کار در کشورهای جهان سوم، نامحتمل به‌نظر می‌رسد (ریف‌کین، ۱۳۷۹: ۳۱۴)؛ چیزی که از دهه ۱۳۸۰ در ایران با وضوح بیشتری نسبت به گذشته، قابل لمس است. با این تفاسیر و با توجه به آمارهایی که ارائه کردیم، می‌توان بخش زیادی از ساکنان منطقه مورد مطالعه و مناطق مشابه را پریکریته به‌شمار آورد^(۳۲). معنای این سخن این است که آینده خطرناک برای ایران فرا رسیده و عامل خطرناک آن نیز سر برآورده است. ایران از یک‌سو، در عصر جهانی شدن و زیر سایه اقتصاد نئولیبرال قرار دارد و از سوی دیگر، به لحاظ بین‌المللی دچار انزوا و تحریم است و نکته مهم‌تر اینکه جمعیت پُرشمار دهه شصتی‌ها به بازار کار وارد شده یا آماده ورود به آن هستند. در چنین شرایطی، بروز وجوه خطرناکی که پیش‌بینی شده است، دور از انتظار نیست.

با توجه به آنچه مطرح شد، عصر حاضر، پدیدآورنده فرم‌اسیون جدیدی است که زوال کار ثابت و رواج بی‌ثبات‌کاری، مهم‌ترین ویژگی آن است. در چنین حالتی، نسبت افرادی با مشاغل دائمی در مقایسه با باقی‌مانده جمعیت (و دارندگان شغل‌های موقت) بسیار کمتر خواهد بود. به این ترتیب، می‌توان جامعه معاصر را جامعه پریکاریایی شده توصیف کرد؛ جامعه‌ای که حضور پریکریته‌ها در آن از شمال تا جنوب و از شرق تا غرب شهر، امکان‌پذیر است. نوع شغل، میزان درآمد را تعیین خواهد کرد و میزان درآمد نیز نوع و کیفیت سکونت را. براین مبنای، باید در نظر داشته باشیم که فقر، نابرابری، و حاشیه‌نشینی، ضمن ریشه داشتن در عوامل ساختاری گوناگون می‌توانند پیامد شغل‌های پریکاریایی نیز باشند؛ به بیان روشن‌تر، از میان فقر، نابرابری، بیکاری، حاشیه‌نشینی، و مشاغل پریکاریایی، همین مورد اخیر، یعنی

1. Numerical flexibility
2. Functional flexibility
3. Wage System Flexibility

بی ثبات کاری است که می تواند نسبت به موارد دیگر، زیربنایی تر باشد. در یک معنا، این بی ثبات کاری است که با احتمال بیشتری می تواند به نتایجی مانند فقر، نابرابری، و حاشیه نشینی بینجامد و نه برعکس^(۳۳)؛ بنابراین، ادعای ما این گونه قابل طرح است که نه فقر، نه نابرابری، و نه حاشیه نشینی به تنهایی قادر به تبیین رویداد ناآرامی های آبان ۱۳۹۸ نیستند، بلکه بی ثبات کاری در قالب مشاغل پرکاریایی است که در ارتباط با وقوع ناآرامی های آبان ۱۳۹۸، اهمیت بیشتری دارد^(۳۴). با این حال، هنگامی که به داده های مرکز آمار ایران (۱۳۹۵-۱۳۹۰) در این زمینه مراجعه می کنیم، درمی یابیم که این گونه مشاغل در سراسر کشور در حال افزایش است؛ به گونه ای که در مورد تمام استان ها و مناطق مختلف کشور (البته با شدت و ضعف متفاوت) صدق می کند (ر. ک. به: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵؛ ۱۳۹۰؛ ۱۳۹۵). به بیان روشن تر، در بین مناطق گوناگون استان های اردبیل، چهارمحال و بختیاری، خراسان شمالی، و قم نیز که بستر وقوع ناآرامی ها نبوده اند (مدنی، ۱۳۹۹: ۷۹، ۸۱، ۸۲، ۸۵)، مشاغل پرکاریایی غلبه داشته و روبه افزایش بوده است؛ بنابراین، فقر، نابرابری، حاشیه نشینی یا مشاغل پرکاریایی، هیچ یک به تنهایی قادر به تفسیر ناآرامی های آبان ۱۳۹۸ نیستند^(۳۵)؛ ولی باید توجه داشته باشیم که نقطه پیوند رویدادهایی با آن وسعت که هم در مناطق مرفه، هم در مناطق متوسط و هم در مناطق ضعیف و حاشیه نشین رخ داد را تنها می توان در بی ثبات کاری یافت^(۳۶)؛ به بیان روشن تر، به جز مشاغل پرکاریایی، کمتر مفهومی می توانست قدرت تبیین تنوع مکانی ناآرامی های آبان ۱۳۹۸ را داشته باشد^(۳۷). با وجود این، چنان که دیدیم، این عامل نیز نتوانست در پیوند با رویدادهای مورد مطالعه، تبیین کنندگی قانع کننده ای داشته باشد^(۳۸). عدم کفایت تبیینی لازم نوع شغل به تنهایی، در این زمینه ایجاب می کند به جست و جوی خصیصه ای پردازیم که در پس این گونه شغل ها نهفته است.

همان گونه که پیشتر مطرح کردیم، استندینگ و به نوعی، ریف کین، پرکاریا را با صفت خطرناک توصیف می کنند^(۳۹). حال پرسش این است که وجوه خطرناک آن کدامند؟ اگرچه آن ها استدلال های خاص خود را دارند، ولی به نظر می رسد که در مورد جامعه ایران، منطق دیگری حکمفرما باشد. به کارگیری عبارت های «ناپایداری شغلی» و «آسیب پذیری در درآمد» برای توصیف شغل های پرکاریایی، به این معناست که بی ثبات کاری می تواند به افزایش میزان فقر، نابرابری، و حاشیه نشینی بینجامد. این دقیقاً همان چیزی است که استندینگ، عدم امید به آینده پریکریت ها را بر آن استوار می کند. واضح تر اینکه، پریکریت ها در وضعیت شکننده ای

قرار دارند و هر تصمیم ساختاری ای می‌تواند تأثیر شگرفی بر زندگی آن‌ها داشته باشد^(۴۰). با توجه به محدودیت‌های موجود در حمایت از بی‌ثبات‌کاران در ایران به نظر می‌رسد، «ترس از فقر» یا «ترس از فقر بیشتر» در این زمینه، عامل تعیین‌کننده‌ای بوده باشد. «ترس از فقر» تعبیر ساده‌تری از نبود امنیت هستی‌شناختی است که اقتصاد عصر حاضر در قالب مشاغل ناپایدار برای بی‌ثبات‌کاران به‌ارمغان آورده است^(۴۱). تصور کنید فردی با درآمد آسیب‌پذیر در کشوری زندگی کند که تصمیم‌های ساختاری در آن، بدون در نظر گرفتن وضعیت ناپایدار وی گرفته شوند. در نتیجه چنین شرایطی، شخص، همواره ترس از گرفتار شدن در وضعیتی بدتر را با خود به‌همراه دارد. حال در نظر بگیرید که سیاست‌گذار چنین تصمیمی -مانند افزایش ناگهانی قیمت بنزین- را اتخاذ کند و به‌اجرا بگذارد. نتیجه فعال شدن ترس مورد اشاره، عینیت‌گرایی کنش خواهد بود. اشاره ما به عینیت‌گرایی کنش در اینجا به معنای این است که آنچه در چنین شرایطی از پریکریت‌ها سر می‌زند، واکنشی صرفاً مکانیکی و غیرنیت‌مند برای جلوگیری از بدتر شدن اوضاع خواهد بود؛ به بیان روشن‌تر، بی‌ثبات‌کاری به شکل‌گیری طبقه‌ای که بتواند به آن کنش‌های جمعی آگاهانه‌ای را نسبت داد، ختم نمی‌شود؛ از این رو، مناسب‌تر است که ناآرامی‌ها در این دستگاه تحلیلی، نه کنش جمعی عقلایی و نظام‌مند، بلکه رفتارهای جمعی مبتنی بر حرکت جماعت‌گونه^۱ در نظر گرفته شوند؛ رفتاری که به دلیل وسعت زیاد دامنه پریکاریا توانسته است در همه نقاط شهر و کشور رخ دهد^(۴۲).

در تحلیل پریکاریایی ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸ باید به این نکته توجه کنیم که بخشی از پریکریت‌ها تلاش کرده‌اند از این نوع مشاغل، به‌عنوان پله‌ای برای پیشرفت استفاده کنند، بخشی به میزان دریافتی حاصل از این نوع کارها راضی‌اند^۲ و بخش نیز ناراضی^۳ (استندینگ، ۲۰۱۱: ۵۹). مبنای تحلیل ما، پریکریت‌های ناراضی است که امیدی به بهبود اوضاع نداشته و به دلیل نبود حمایت‌های دولتی در این زمینه، هر لحظه نگران بدتر شدن اوضاع هستند. با توزیع این دسته‌ها در مناطق گوناگون می‌توان انتظار داشت که در مناطقی که میزان ناراضی‌ها در آن زیاد است، شاهد وقوع ناآرامی‌های شدید باشیم و در مناطق دیگر نیز به میزان غالب بودن هر دسته، این شدت، کم یا زیاد شود^(۴۳). از این زاویه، احتمال وقوع ناآرامی‌ها در مناطق حاشیه‌ای

1. Crowded behavior
2. Grinders
3. Groaners

که مشاغل پرکاریایی و به تبع آن، وضعیت معیشتی شکننده غالب است، بیشتر، و در مناطق مرفه‌نشین نیز چندان عجیب نخواهد بود^(۴۴). در عمل، تعداد پریکریت‌ها در مناطق غیرحاشیه‌ای کمتر از مراکز حاشیه‌ای است؛ از این رو، احتمال کمتری برای وقوع ناآرامی‌ها در مناطق برخوردار وجود دارد و در صورت وقوع نیز انتظار می‌رود که شدت کمتری نسبت به ناآرامی‌های رخ داده در مناطق حاشیه‌نشین داشته باشند^(۴۵). تجمیع این واکنش‌های خُرد و فردگرایانه از سوی بخشی از پریکریت‌ها در گوشه‌وکنار، نمایشی غلط‌انداز از کنشی هدفمند، آگاهانه، و طبقاتی است که زمینه‌ساز توصیف چنین رویدادهایی با استفاده از تعبیری چون «کنش جمعی» یا «مبارزه طبقاتی» می‌شود^(۴۶). آشکار است که کنش جمعی، باری فراتر از حتی مبارزه طبقاتی دارد؛ به گونه‌ای که هدف از انجام چنین عملی، مشخص و عزم جمع در راستای رسیدن به آن جزم است. افزون‌براین، مبارزه طبقاتی، مبتنی بر کنشی آگاهانه از سوی طبقه کارگر است که پیش‌نیاز این آگاهی طبقاتی، وجود اتحادیه‌های کارگری است. به نظر نمی‌رسد که چنین بستری برای شکل‌گیری آگاهی طبقاتی در ایران فراهم بوده باشد. بر این اساس، تحلیل پریکاریایی ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸، توضیح متقن‌تری از وضعیت به دست می‌دهد^(۴۷).

نتیجه‌گیری

هدف این مقاله، فهم سازوکارهای زیربنایی وقوع ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸ در ایران بوده است. نتیجه‌ای که سرانجام به آن دست یافتیم، نه در هیچ‌یک از دستگاه‌های تحلیل طبقاتی قرار می‌گیرد و نه آنچه ما این رویدادها را به آن نسبت داده‌ایم، اشتراکی با مفهوم طبقه در رویکردهای گوناگون دارد^(۴۸). در این مقاله نشان دادیم که برشمردن این رویداد به‌عنوان یک کنش جمعی یا مبارزه طبقاتی، قابل دفاع نیست. مبنای قرار دادن مواردی چون فقر، نابرابری، حاشیه‌نشینی، یا بی‌ثبات‌کاری، به‌تنهایی نیز مانع فهم عوامل نهفته در پس این رویدادها خواهد شد. به نظر می‌رسد، آنچه توان تبیین سازوکار وقوع این ناآرامی‌ها را دارد، احساسی باشد که بر بخشی از پریکریت‌ها در آن زمان حاکم بوده است. در نتیجه، ضمن فاصله گرفتن از تحلیل طبقه‌محور این رویدادها، بر این نظریه که رویکرد منطقی‌تر، نسبت دادن آن به بخشی از بی‌ثبات‌کارانی است که به طبقات مختلف تعلق داشته‌اند.

در پایان، لازم است تأکید کنیم که ایده‌ای که در این مقاله، چارچوب نظری استندینگ را

براساس آن بنا کردیم، به پژوهش‌های بیشتری نیاز دارد و امیدواریم که در آینده نزدیک بتوانیم آن را در مناطق دیگر نیز بیازماییم. همچنین، به صاحب‌نظران و پژوهشگران دیگر پیشنهاد می‌کنیم که برای فهم مطابق با واقعیت ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸، ضمن نقد یافته‌های این پژوهش، آن را در دستگاه‌های روشی دیگر نیز بررسی و مطالعه کنند^(۴۹).

یادداشت‌ها

۱. به دلایلی از قبیل متأخر بودن این رویداد و نبود پیشینه‌ای علمی در این زمینه که زوایای گوناگون آن را واکاوی کرده باشد، از به‌کارگیری مفاهیمی چون «جنبش»، «حرکت انقلابی»، «خیزش اعتراضی»، «شورش»، «اغتشاش»، ... صرف‌نظر کردیم. عنوان‌های انتخابی «ناآرامی‌ها»، «حوادث»، «وقایع»، «رویداد»، «رخداد»، ... که در مقاله به‌کار رفته‌اند، خنثی‌ترین مواردی هستند که می‌توان در یک پژوهش علمی به‌کار برد؛ بنابراین، کاربرد واژه «اعتراضات» در فراز آغازین، به‌منظور تشریح مسئله، و موارد دیگر نیز برای امانت‌داری در انتقال تحلیل‌های دیگران بوده است.
۲. شدت این ناآرامی‌ها را می‌توان با توجه به تعداد کشته و زخمی‌ها دریافت. تعداد زخمی‌های این حوادث ۷۰۰۰ نفر و تعداد کشته‌شدگان نیز ۲۳۰ نفر گزارش شده است. همچنین، آسیب و تخریب ۴۹۷ مرکز دولتی و بخش خصوصی، ۴۲۲ خودروی مردم، ۲۳۰ خودروی دولتی و عمومی، و ۵۶۹ خودرو و موتور نیروهای امنیتی و انتظامی، تخریب ۹۹۱ بانک و ۱۲۳ مرکز سوخت نیز نشان‌دهنده شدت زیاد این حوادث است (روزنامه ابتکار، ۱۳۹۹).
۳. از پیامدهای (احتمالی) آن می‌توان افزون‌بر پیامدهای مادی، به کاهش سرمایه اجتماعی جامعه، پیامدهای جدی در حوزه اقتدار نظامی-سیاسی، بی‌ثباتی معیشتی و احساس ناامنی در جامعه، افزایش نارضایتی عمومی، افزایش احتمال حضور زنان در کنش‌های اعتراضی آینده، رشد و تقویت جنبش‌های اجتماعی، افزایش ناامیدی از توانایی نظام در حل مشکلات و خروج از بحران‌ها، تقویت زمینه‌های فروپاشی اجتماعی، افزایش تمایل به روش‌های خشونت‌آمیز اعتراض و مقاومت، و تقویت شبکه‌های اجتماعی (مدنی، ۱۳۹۹: ر. ک. به: فصل نهم) اشاره کرد.
۴. مدنی در تحلیل‌های خود، از وقایع آبان ۱۳۹۸ با عنوان «اعتراضات» یاد کرده و احتمال می‌دهد بدنه آن را تهیدستان شهری (مدنی، ۱۳۹۹: ۴۷) حاشیه‌نشین‌ها (مدنی، ۱۳۹۹: ۷۱)، و طبقه متوسط (مدنی، ۱۳۹۹: ۹۷) تشکیل داده باشند. وی آورده است: «به‌جز در برخی موارد استثنا، در اغلب مناطقی که اعتراضات آبان در آن‌ها گزارش شده، مناطق حاشیه‌نشین وجود داشته است. البته این بدان معنا نیست که همه مناطق حاشیه‌نشین در اعتراضات حضور داشته‌اند (مدنی، ۱۳۹۹: ۹۱).
۵. در این زمینه، جز گزارشی که مدنی (۱۳۹۹) ارائه کرده است، تحلیل‌های انگشت‌شماری وجود دارد که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌کنیم. مدنی (۱۳۹۹) در گزارش خود آورده است که اعتراضات آبان ۱۳۹۸ را باید تلنگری در نظر گرفت که لازم است صدای آن شنیده شود. این اعتراض‌ها در میان گروهی اتفاق افتاد که طی فشارهای اقتصادی سالیان، کاسه صبر خود را لبریز دیده و پا به خیابان گذاشتند؛ از این‌رو، مهم‌ترین توصیه برای کاهش تنش‌ها و پیشگیری از اتفاقات مشابه احتمالی آینده، شروع اصلاحات ساختاری به‌منظور خروج از بحران‌های کنونی است. صداقت (۱۳۹۹) در یادداشتی با عنوان «یک سال پس از آبان»، تحلیلی از اوضاع اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، ایدئولوژیکی ایران در سال ۱۳۹۸ ارائه داده است. وی ضمن اعتقاد به وجود بحران مشروعیت در ایران، این عامل را زمینه‌ای برای تداوم اعتراض‌ها دانسته و بر این نظر است که در هر شرایطی، ایران در بحران ژئوپلیتیکی‌ای که در آن گرفتار آمده، دست‌وپا خواهد زد. او ضمن اشاره به تعمیق انسداد ساختاری در ایران، به کاهش ارزش ریال اشاره کرده و معتقد است، تحمیل تورم سنگین به

توده مردم از راه‌های گوناگونی مانند فروش گران سهام در بورس، از مسیر پیامدهایی از جمله بحران فقر، فلاکت بیکاری، بی‌ثبات کاری، بحران فرار سرمایه، و... مردم را تحت فشارهای سنگینی قرار خواهد داد. در نهایت نیز اشاره کرده است که استمرار این وضعیت، حاکمیت و مردم را به گونه‌ای نابرابر در مقابل هم قرار خواهد داد که مردم جز با تشکیل یابی قادر به برون‌رفت از آن نیستند. فرهادپور (۱۳۹۹) با تحلیلی عمل‌گرایانه در چارچوب مارکسیستی، معتقد به نتایج عملی تحلیل نظری، چه در سطح نقد اقتصاد سیاسی و چه در سطح ساختار سیاسی داخلی، منطقه‌ای، و جهانی و نوع توازن و برخورد نیروها و امکانات تاریخی است؛ از همین رو، با ذکر مواردی مانند احتمال خودانگیخته بودن اعتراضات، فاصله نسل‌ها، و عدم انتقال تجربه سیاسی حتی در دوره‌های کوتاه یک‌دهه‌ای، از اعتراضات دانشجویی ۱۳۷۸ تا جنبش ۱۳۸۸ و ۱۳۹۶ و سپس رویدادهای آبان ۱۳۹۸، معتقد به تشکیل جبهه واحد به‌عنوان پیش‌شرط وجود سیاست است. وی ضمن اشاره به طبقات فرودست و جوانان بیکار به‌عنوان مشارکت‌کنندگان اصلی حوادث آبان ۱۳۹۸، بر این نظر است که طبقات و جریان‌های سیاسی، خودشان از منافع خود آگاه بوده و ساختارها در خیابان‌ها و در قالب همین نیروهای اجتماعی به حرکت درمی‌آیند. اگرچه او نیز به‌نوعی معتقد است که رویدادهای آبان ۱۳۹۸ را می‌توان از زاویه طبقاتی نگریست، ولی دغدغه‌اش، نظام‌مند کردن موارد مشابه احتمالی آینده از طریق تشکیل جبهه واحد است. بختیاری (۱۳۹۹) نیز در تحلیلی مارکسیستی با عنوان «انسان آبان: کارگر به‌حاشیه‌رانده‌شده»، ضمن اشاره به خلق‌الساعه نبودن رخداد آبان ۱۳۹۸، بر این نظر است که این رویدادها، مربوط به «به‌حاشیه‌رانده‌شدگان» بوده و آن را نبردی طبقاتی معرفی می‌کند که پیامدی از اقتصاد سرمایه‌داری عصر جدید است. وی آورده است که مناسبات جدید سرمایه‌داری، سبب مهاجرت روستاییان به شهرها شده که این امر نیز خود، زمینه‌ساز تبدیل شدن بیکاران روستایی به بیکاران شهری شده است. شاهی و عبدوتبریزی (۲۰۲۰) در پژوهشی درباره وقایع آبان ۱۳۹۸، تغییر پویایی اعتراض‌ها در ایران را به بن‌بست سیاسی موجود و بحران اقتصادی در ایران نسبت داده‌اند. به یک معنا آن‌ها بر این نظرند که شرایط حاکم بر ایران، زمینه را برای رادیکالیزه شدن فضای سیاسی فراهم کرده است که در پیوند با بحران اقتصادی، وقوع چنین اعتراض‌هایی را در پی داشته است. همان‌گونه که اشاره کردیم، در بیشتر تحلیل‌های موجود از آبان ۱۳۹۸، از واژه «اعتراضات» استفاده می‌شود، حال آنکه به‌کارگیری چنین مفاهیم حساسی، نیاز به استدلال‌های نظری و تجربی مستحکمی دارد. همچنین، تمرکز بیشتر آن‌ها بر معرفی قشر یا طبقه‌ای خاص به‌عنوان بدنه اصلی این رویدادها و تلاش برای نظام‌مند کردن موارد مشابه احتمالی، در راستای رسیدن به نتیجه دلخواه آنان بوده است؛ بنابراین، تحلیل وقایع آبان ۱۳۹۸ آنچنان‌که باید با پژوهش‌های پیشین، شدنی نیست. نسبت دادن مبارزه طبقاتی به این حوادث و علت فرض کردن عواملی چون اقتصاد سرمایه‌داری، فقر، نابرابری، حاشیه‌نشینی، و... به‌تنهایی نیز نادرست است. می‌دانیم که پیامدها نیز علت یکه و تنهایی ندارند که برای مثال، گفته شود حاشیه‌نشینی یا اقتصاد سرمایه‌داری، علت این رویدادها بوده است. اگرچه همه این موارد می‌توانند در پیوند با آبان ۱۳۹۸ باشند، با این حال، باید با در نظر گرفتن ویژگی‌های منحصر بفرد جامعه ایران در سال‌های منتهی به آبان ۱۳۹۸ و با مبنا قرار دادن مناطقی که در این ناآرامی‌ها حضور داشته‌اند و واکاوی کم‌وکیف آن‌ها، به تحلیل مناسبی از این وقایع دست یافت.

۶. برای توضیح بیشتر این موضوع باید گفت، اگر بخواهیم ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸ را با استفاده از روش‌شناسی میل پیش ببریم، در مقام استقرا، برخی از مناطقی که در ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸ حضور داشته‌اند را انتخاب کرده و با مطالعه اکتشافی آن‌ها و با توجه به ویژگی‌های کلی به‌دست آمده از آن‌ها، این بار با منطقی‌یابی به تبیین واقعه مورد مطالعه خواهیم پرداخت. به بیان دیگر، فرایند تحقیق از یک

رشته مشاهدات به‌سوی ساختن نظریه‌ای درباره آن مشاهدات خواهد رفت. مرحله سوم از این روش‌شناسی - اثبات‌پذیری - که مستلزم به‌کارگیری روش‌های متناسب برای آزمون تجربی یافته نظری به‌دست آمده خواهد بود، با استفاده از یکی از روش‌های پژوهش آزمایشی که میل بر آن‌ها تأکید دارد به‌آزمون کشیده خواهد شد. آنچه سرانجام از این مسیر به‌دست می‌آید، فرضیه‌ای است که در روش‌شناسی میل نمی‌تواند به قانون طبیعت منجر شود؛ مگر آنکه احتمالات بدیل از طریق روش‌های پژوهش آزمایشی «توافق»، «اختلاف»، «باقی‌مانده‌ها» یا «تغییرات متقارن» حذف شوند (در این زمینه ر. ک. به: ساعی، ۱۳۹۲: ۱۱۷-۱۰۸)؛ ولی همان‌گونه که اشاره شد، پژوهشگر مطالعات فرهنگی از چارچوب ساختاری و نظری گسترده‌تر آغاز می‌کند تا یک پژوهش خاص را در بستر وسیع‌تری قرار داده و یافته‌های مربوط به منطقه هدف خود را معتبر کند.

۷. هدف ما از انتخاب این منطقه، نه تعمیم نتایج، که دستیابی به نتایجی با ضریب اطمینان صحیح بالا در ارتباط با رویدادهای آبان ۱۳۹۸ بوده است.

۸. این وضعیت کرج با توجه به میزان افرادی که تحت پوشش نهادهای حمایتی قرار داشته‌اند، به‌نحو بهتری آشکار می‌شود. برپایه آمارها، ۲۰/۰۰۰ نفر تا سال ۱۳۹۵ تحت پوشش کمیته امداد البرز بوده‌اند (کمیته امداد، ۱۳۹۵) که آمار قابل‌توجهی است. این درحالی است که بیشترین جمعیت موردحمایت کمیته امداد کرج تا سال ۱۳۹۱ را زنان سرپرست خانوار تشکیل می‌دادند که حدود ۲/۰۰۰ نفر بوده‌اند (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۱). همچنین، گفته شده است که ۶۰ درصد افراد تحت پوشش کمیته امداد البرز را سالمندان تشکیل می‌دهند که حدود ۱۶/۰۰۰ نفر برآورد شده‌اند (خبرگزاری جمهوری اسلامی استان البرز، ۱۳۹۹). آسیب‌پذیری بیشتر زنان و سالمندان در عصر جدید، هم‌راستا با نظریه‌های استندینگ (۲۰۱۱)، به موضوع پیکاریا مربوط می‌شود که در ادامه بررسی شده است.

۹. همان‌گونه که مشکینی و دیگران (۱۳۹۲) آورده‌اند، نحوه تصرف بالاتر از ۹۶ درصد ساکنان محله‌های غیررسمی در کرج به‌صورت قولنامه‌ای است.

۱۰. «نبود امنیت در سکونت»، یعنی تضمینی وجود ندارد که شخص، فردا، ماه آینده، یا سال بعد هم بتواند در مکان فعلی سکونت داشته باشد.

۱۱. کاربری‌های شهری می‌تواند به مواردی از قبیل مسکونی، تجاری، خدماتی، فرهنگی، و... اشاره داشته باشد.

۱۲. ایمانی و نرسیسیانس (۱۳۹۱) با ارجاع به آمارهای ستاد ساماندهی آسیب‌دیدگان اجتماعی شهر کرج، آورده‌اند که این ستاد، تنها بین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۵ تعداد ۱/۶۹۶ نفر را سامان داده است. این پدیده می‌تواند در پیوند با میزان بالای مهاجرت از مناطق کمتر توسعه‌یافته به مناطق توسعه‌یافته‌تر باشد.

۱۳. از آنجاکه در این پژوهش به آمارهای سرشماری‌های رسمی نیاز داشتیم و این آمارها نیز مربوط به سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ بود، منطقه فردیس که از ابتدای سال ۱۳۹۶ از کرج جدا و به شهرستان فردیس تبدیل شد را نیز جزو کرج به‌شمار آوردیم.

۱۴. آمارهای رسمی مربوط به منطقه هدف که با یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها و مشاهدات ما همخوانی بالایی داشتند، نشان می‌دهند که این منطقه به میزان زیادی میزبان مهاجران بوده است. مصاحبه‌های ما (که در ادامه می‌آیند) نیز نشان دادند که ساکنان اصلی این منطقه، درصد بسیار کمی از

جمعیت فعلی آن را تشکیل داده‌اند. آنچه در آمارهای مربوط به مهاجرت ابهام ایجاد می‌کند، عدم ثبت مهاجرت و در نتیجه، عدم اطلاع دقیق مراکز ذی‌صلاح از میزان مهاجرت‌ها به این منطقه است؛ بنابراین، اگرچه آمارهای ارائه‌شده در این جدول، روند روبه‌رشد مهاجرت را نشان می‌دهند، ولی احتمالاً واقعیت مهاجرت به این منطقه، شیب تندتری داشته باشد. باین‌حال، اگر همین میزان را در ۳۰ سال گذشته ثابت فرض کنیم، می‌توان بخش قابل‌ملاحظه‌ای از جمعیت منطقه مورد مطالعه را مهاجران در نظر گرفت (جدول شماره ۱).

جدول شماره (۱). میزان مهاجرت به منطقه ۴ کرج (۱۳۹۵-۱۳۹۰)

۱۳۹۵		۱۳۹۰		منطقه ۴
مرد	زن	مرد	زن	جنس
۶۲/۴۴۵	۶۱/۷۳۰	۵۴/۱۲۱	۵۵/۷۲۴	جمعیت به تفکیک
۵۰/۲۸	۴۹/۷۱	۴۹/۲۷	۵۱/۷۳	درصد
۵/۱۴۰	۵/۱۴۸	۴/۹۰۲	۴/۹۳۲	تعداد مهاجرت به منطقه
۱۰/۲۸۸		۹/۸۳۴		
۱۲۴/۱۷۵		۱۰۹/۸۴۵		کل جمعیت منطقه

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵-۱۳۹۰
در مورد وضعیت اشتغال در این منطقه، آمارها رشد عددی افراد شاغل را نشان می‌دهند. باوجوداین، همان‌گونه که در جدول شماره (۲) آمده است، میزان بیکاران نیز در فاصله زمانی ۵ ساله منتهی به ۱۳۹۵، تقریباً دو برابر شده و جمعیت غیرفعال نیز رشدی هشت‌هزار نفری داشته است. جمعیت غیرفعال که اکثریت آنان را جوانان و زنان تشکیل می‌دهند، بخشی از جمعیت است که شخصاً دارای درآمد نیستند؛ ازاین‌رو، این آمارها در ارتباط با منطقه مورد مطالعه، آنچه مدنی (۱۳۹۹) درباره حضور پررنگ زنان و جوانان در ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸ عنوان می‌کند را پشتیبانی می‌کنند. به یک معنا، زنان و جوانان کم‌درآمد یا فاقد درآمد در این منطقه و کل کشور، نسبت درخوری را به خود اختصاص داده‌اند که می‌تواند در پیوند با واقعه مورد مطالعه، دارای اهمیت باشد.

جدول شماره (۲). وضعیت فعالیت شغلی در منطقه ۴ کرج؛ افراد ۱۰ سال به بالا (۱۳۹۵-۱۳۹۰)

۱۳۹۵		۱۳۹۰		منطقه ۴	
غیرفعال	فعال	غیرفعال	فعال	وضعیت اشتغال	
	بیکار	شاغل	بیکار	شاغل	جمعیت
۶۴/۶۱۸	۷/۱۷۱	۳۵/۵۴۰	۵۶/۱۴۷	۳/۹۵۲	۳۱/۸۷۹
۶۰/۲	۶/۷	۳۳/۱	۶۱	۴/۳	۳۴/۷
۱۰۷/۳۴۹		۹۱/۹۸۹		جمعیت کل	

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵-۱۳۹۰
ساختار شغلی منطقه در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ را نیز می‌توان بر مبنای سرشماری‌های مرکز آمار ایران به گونه‌ای که در جدول شماره (۳) آمده است، ترسیم کرد. داده‌های مرکز آمار ایران در این زمینه بر پایه عناوین مشخص مشاغل بود. از آنجا که این پژوهش به صورت رفت‌وبرگشتی میان داده‌ها و نتایج تحلیلی انجام شده و سرانجام، پایه تحلیلی پژوهش بر مفهوم پریکاریای استندینگ بنا شد، مطابق با آرای وی، مشاغل را به دو دسته دائمی و غیردائمی تقسیم کردیم. بر این اساس، همان‌گونه که از

نظریه‌های استندینگ و ریف‌کین نیز برمی‌آید، ویژگی اصلی عصر جدید، جدا شدن افراد از فرایند تولید و رفتن به سوی خدمات است که آمارهای مربوط به منطقه مورد مطالعه نیز چنین وضعیتی را نشان می‌دهند. داده‌ها نشان می‌دهند که از میان شاغلان این منطقه، درصد بیشتری به کارهای غیردائمی اشتغال داشته‌اند. اگرچه درصد مشاغل دائمی در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است، ولی این افزایش در مورد مشاغل غیردائمی، بیشتر بوده است.

جدول شماره (۳). ساختار شغلی منطقه ۴ کرج (۱۳۹۵-۱۳۹۰)

سال سرشماری				نوع مشاغل
۱۳۹۵		۱۳۹۰		
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۸/۳	۱۰/۰۵۸	۲۷/۲	۷/۸۷۰	دائمی
۶۷/۴	۲۳/۹۵۴	۶۵/۶	۱۸/۹۷۹	غیردائمی
۴/۳	۱/۵۲۸	۷/۲	۲/۰۸۳	نامشخص
۳۵/۵۴۰		۲۸/۹۳۲		مجموع شاغلان
۸۸/۶۳۵		۱۰۹/۸۴۵		کل جمعیت
۸۸/۶۳۵		۸۰/۹۱۳		باقیمانده جمعیت

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵-۱۳۹۰

۱۵. نتیجه مصاحبه با آگاهان این محله‌های یازده‌گانه به این صورت بود که بیشترین قیمت زمین و اجاره مسکن به ترتیب مربوط به محله‌های مرفه (فاز ۱ و فاز ۲) بوده که با فاصله بسیار زیادی محله‌های متوسط (فاز ۴، فاز ۵، و شهرک دریا) در رده بعدی قرار داشتند. محله‌های ضعیف‌نشین (حسین‌آباد، مهردشت، رجب‌آباد، شعبان‌آباد، اخترآباد، و اکبرآباد) نیز کمترین قیمت را داشتند. همین قیمت کم زمین، تراکم بالا در این محله‌ها را توجیه می‌کند. نکته مهم در این باره اینکه شکاف قیمتی بین این محله‌ها، به شدت قابل توجه است؛ به بیان روشن‌تر، قیمت زمین در محله‌های مرفه (فاز ۱ و فاز ۲) اختلاف بسیار زیادی با محله‌های متوسط (فاز ۴، فاز ۵ و شهرک دریا) دارد و محله‌های متوسط نیز در این زمینه اختلاف تقریباً چندبرابری‌ای با محله‌های ضعیف‌نشین (حسین‌آباد، مهردشت، رجب‌آباد، شعبان‌آباد، اخترآباد، و اکبرآباد) داشتند. از موارد دیگر نیز که اختلاف شدید محله‌های این ناحیه را بازتاب می‌دهد، این است که به لحاظ نوع ساخت منازل، زیربنا، و امکاناتی مانند آسانسور و پارکینگ نیز همین وضعیت مشاهده شد. محله‌های ضعیف‌نشین (حسین‌آباد، مهردشت، رجب‌آباد، شعبان‌آباد، اخترآباد، و اکبرآباد) به لحاظ زیربنا، شامل واحدهایی با میانگین متراژ ۵۰ متر، خیابان‌ها و کوچه‌هایی باریک، و بدون مواردی مانند آسانسور و پارکینگ بودند. این درحالی است که چنین وضعیتی در مورد محله‌های مرفه (فاز ۱ و ۲) و تاحدودی در مورد محله‌های متوسط (فاز ۴، فاز ۵، و شهرک دریا) صادق نبود.

۱۶. با این حال، هرچه از محله‌های فقیرنشین به بلوار ارم نزدیک‌تر شویم، به میزان کمی از شدت شکاف کاسته می‌شود. به عبارت دیگر، آن بخشی از محله‌های حسین‌آباد، مهردشت، و رجب‌آباد که به بلوار ارم نزدیک است را نمی‌توان ضعیف‌نشین به‌شمار آورد.

۱۷. فرهودی و مداحی (۱۳۸۹) تأکید کرده‌اند که تراکم بالا در چنین محله‌هایی ناشی از ارزان بودن قیمت زمین است، که علت اصلی این قیمت پایین نیز نبودن زیرساخت‌ها و امکانات شهری است.

۱۸. با توجه به نقشه شماره (۱)، ممکن است گفته شود که فاز ۱، بخش زیادی از جمعیت این منطقه را در خود جای داده است. باید توجه داشته باشیم که بخش بزرگی از این فاز را «باغ سیب» دربر گرفته و باقی مانده آن را نیز ویلاهای بسیار گران قیمت با متراژی بالا تشکیل داده‌اند. به عبارت دیگر، اگرچه ممکن است مساحت این فاز به اندازه نیمی از کل منطقه باشد، با این حال، تعداد جمعیت آن بسیار کمتر از هریک از مناطق ضعیف نشین است. همین ویژگی جمعیتی در مورد فاز ۲ نیز صادق است.

۱۹. توان خرید ساکنان محله‌های یازده گانه این منطقه با مراجعه به مغازه‌داران محله‌های مختلف مشخص شد. در پرسش و پاسخ از آن‌ها به این موضوع پی بردیم که میزان نسبی‌تری از سوپرمارکت‌ها، نانواپی‌ها، خرازی‌ها، پلاسکوها، و حتی پیرایشگاه‌ها در شش محله ضعیف نشین این منطقه بسیار بالاست.

۲۰. درباره نوع شغل‌های موجود در این منطقه نیز مصاحبه‌هایی را با آگاهان انجام دادیم. یافته‌های حاصل از این مصاحبه‌ها گویای این است که ساکنان محله‌های مرفه (فاز ۱ و فاز ۲)، مشاغلی با درآمد بسیار بالا دارند؛ به گونه‌ای که یا از تاجران و پیمانکاران سطح بالا هستند، یا از جامعه پزشکی و متخصصان، یا از مغازه‌داران مناطق برخوردار. محله‌های متوسط (فاز ۴، فاز ۵، و شهرک دریا) را بیشتر، کارمندان و کسانی تشکیل داده‌اند که مشاغلی دائمی دارند و از امنیت شغلی برخوردارند. محله‌های ضعیف نشین (حسین‌آباد، مهردشت، رجب‌آباد، شعبان‌آباد، اخترآباد، و اکبرآباد) نیز بیشتر دربرگیرنده آن دسته از افرادی هستند که با مشاغل غیردائمی کارگری و خدماتی در سطح کرج و تهران سروکار دارند. آنچه درباره نوع مشاغل موجود در این شش محله ضعیف نشین مشخص شد، این بود که بیشتر ساکنان آن‌ها بیکارند یا به شغل‌هایی مانند کارگری ساختمان، چاه‌کشی، دستفروشی، و رانندگی در اسنپ مشغولند. بخش زیادی از جوانان و نوجوانان نیز در مترو یا در سطح شهر مشغول دستفروشی یا پخش تراکت تبلیغاتی‌اند. به طور کلی، کارگری ساختمان و دستفروشی به عنوان مشاغل غالب در این نواحی شش گانه شناسایی شدند. درباره وضعیت زنان این شش محله نیز مشخص شد که به دلیل وضعیت نامطلوب اقتصادی و تعداد بالای افراد هر خانوار و زیاد بودن خرج و مخارج، بخشی از زنان مجبورند به شغل‌هایی مانند نظافت منازل، پاک کردن سبزی، خیاطی و تهیه و فروش ترشیجات خانگی مبادرت ورزند.

۲۱. اینکه چه کسانی می‌توانسته‌اند حاضران در ناآرامی‌های بلوار ارم باشند را در پرتو مصاحبه‌هایی که انجام دادیم، حدس زده‌ایم. با در نظر گرفتن بافت جغرافیایی فاز ۴ که کمترین مشارکت را در زیست فرهنگی-اجتماعی این منطقه داشته‌اند و با توجه به جمعیت بسیار کم فاز ۵ و شهرک دریا و نبود همسانی‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، و... میان فاز ۱ و ۲ با محله‌های دیگر (بنگرید به: نقشه شماره ۱)؛ بر این نظریه که وزن بیشتری از ناآرامی‌های رخ داده در بلوار ارم را می‌توان به ساکنان محله‌های ضعیف (حسین‌آباد، مهردشت، رجب‌آباد، شعبان‌آباد، اخترآباد و اکبرآباد) نسبت داد.

۲۲. همان گونه که گفتیم، حوادث مربوط به فاز ۴، تنها مربوط به ساکنان آن بوده است، در حالی که به نظر می‌رسد، ناآرامی‌های رخ داده در بلوار ارم را بتوان ابتدا به شش محله ضعیف نشین و دو محله متوسط نشین، و سپس شاید دو محله ثروتمند نشین اطراف آن نسبت داد. افزون بر تفاوت در تراکم حاضران در ناآرامی‌ها در این دو نقطه، شدت تخریب‌هایی که در بلوار ارم (به ویژه بانک‌ها) رخ داد، بسیار بیشتر از مواردی بود که در فاز ۴ واقع شد.

۲۳. مانند ناآرامی‌های رخ داده در گوهردشت کرج (مدنی، ۱۳۹۹: ۸۰) و معالی‌آباد شیراز (مدنی،

۱۳۹۹: ۷۸) که جزو مناطق برخوردار و مرفه‌نشین به‌شمار می‌آیند. همچنین، وقوع این رویدادها در جایی مانند فاز ۴ مهرشهر که منطقه‌ای متوسط‌نشین به‌شمار می‌آید نیز نشان می‌دهد که ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸ منحصر به مناطق ضعیف و حاشیه‌ای نبوده‌اند.

۲۴. ممکن است گفته شود که منطقه هدف ما، آنچه فروطبقه "Underclass" خوانده می‌شود را دربر نگرفته است. این مفهوم که برخی آن را با حاشیه‌نشینی مترادف دانسته‌اند، نه اشاره به یک طبقه، که برجسی تحقیرآمیز برای فقرا از سوی فرادستان است (زیلی، ۱۹۹۵: ۸۳) و شامل افراد طردشده از جامعه و گردهم‌آمده در حاشیه‌ها می‌شود (کرونوئر، ۲۰۱۹: ۵۳). فروطبقه، حاصل اوضاع و احوال اقتصادی-سیاسی جامعه بوده و برخلاف طبقه اجتماعی کلاسیک که با سه معیار تحصیلات، کار، و درآمد شناخته می‌شود، بیشتر ذهنی و مبتنی بر انحراف آن‌ها از هنجارها و ارزش‌های طبقه متوسط است (رابینسون و گریسون، ۱۹۹۲: ۴۰). در مصاحبه با تعدادی از ساکنان محله‌های ضعیف‌نشین منطقه ۴ پرسیدیم که اگر از شما پرسیده شوید که در کجا ساکن هستید، به مهرشهر اشاره می‌کنید یا محله‌ای که در آن سکونت دارید؟ بیشتر پاسخ‌گویان تمایل داشتند که خود را ساکن مهرشهر معرفی کرده و نامی از محله‌های آن به‌میان نیاورند. در مقابل، از تعدادی از ساکنان مناطق دیگر نیز پرسیدیم آیا تمایل دارید در منطقه ۴ سکونت داشته باشید؟ بیشتر پاسخ‌گویان بیان کردند که منطقه ۴، جای مناسبی برای زندگی نیست؛ از همین رو، بخش‌های از این منطقه را می‌توان در چارچوب عنوان فروطبقه نیز جای داد.

۲۵. استندینگ (۲۰۱۱) بی‌ثبات‌کاری را به دو شکل افقی و عمودی مطرح می‌کند؛ به‌گونه‌ای که توان دربر گرفتن لایه‌های مختلف طبقاتی را داراست. بخش افقی آن در کف طبقات بوده و بخش عمودی نیز در میان طبقات مختلف قرار می‌گیرد.

۲۶. همان‌گونه که مطرح کردیم، پریکاریا، بخشی از اعضای طبقات مختلف را به‌صورت عمودی نیز دربر می‌گیرد؛ بنابراین، نمی‌توان آن را با «گروه‌های پایگاهی» یا «جمع‌هایی که سبک زندگی یکسانی دارند» (رایت و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۲۸-۱۲۷) همسان دانست.

۲۷. عظیمی (۱۳۹۴) سه حالت ممکن از مفهوم طبقه اجتماعی در ساحت گروه را چنین تشریح می‌کند: در حالت نخست، طبقه یک «گروه جامعه‌شناختی» با تعداد عضو کم و دارای نوعی موجودیت هستی‌شناختی است. در حالت دوم، یک «مقوله آماری» است که تعداد اعضای آن زیاد بوده و درنهایت، می‌تواند یک منطق وضعیتی مشترک داشته باشند. در حالت آخر نیز به‌عنوان یک «مقوله اجتماعی» در نظر گرفته می‌شود که ارتباط اجتماعی کم، اجازه شکل‌گیری آگاهی طبقاتی را بین افراد پایین می‌آورد.

۲۸. ریف‌کین نیز مانند استندینگ معتقد به جهانی خطرناک‌تر در آینده بود. به‌نظر او، در بسیاری از کشورهای صنعتی و ملت‌های نوظهور، جایگزین شدن فناوری و افزایش بیکاری سبب افزایش چشمگیر جرم و جنایت و خشونت بی‌هدف شده است که نشانه‌ای از دوران سختی است که درپیش داریم (ریف‌کین، ۱۳۷۹: ۳۱۵).

۲۹. در شکل عددی، وضعیت مشاغل به‌صورت موقت و پاره‌وقت و در جهت سازگاری با تقسیم کار بهتر در کارخانه بوده است که نتیجه آن، زندگی‌ای بدون امنیت خواهد بود (استندینگ، ۲۰۱۱: ۳۶-۳۱). فقدان امنیت شغلی ایجادشده از طریق انعطاف‌پذیری عددی، این‌بار در شکل انعطاف‌پذیری عملکردی تشدید می‌شود. اساس انعطاف‌پذیری عملکردی این است که تغییر سریع تقسیم کار برای

کارخانه را بدون هیچ هزینه‌ای ممکن کرده و اجازه می‌دهد که کارگران، پیوسته در کارها و موقعیت‌های مختلف و با وظایف گوناگونی قرار گیرند (استدینگ، ۲۰۱۱: ۳۸-۳۶). در شکل انعطاف‌پذیری دستمزد نیز، استدینگ با در نظر گرفتن تمایز میان حقوق و مزایا بر این نظر است که در عصر جدید، شاهد جابه‌جایی از حقوق به مزایا هستیم؛ به این معنا که مستخدمان رسمی و دائمی از مزایای زیادی مانند بیمه پزشکی، پاداش، یارانه سفر، وام خرید خانه، و... برخوردارند؛ در حالی که کارگران موقتی تنها حقوق و دستمزدی که آن هم کمتر از میزان استحقاقشان است را دریافت می‌کنند. ویژگی دیگر این شرایط، تغییر سیستم پرداخت قابل‌پیش‌بینی و دائمی به پرداخت متغیر و غیر قابل‌پیش‌بینی است (استدینگ، ۲۰۱۱: ۴۵-۴۰).

۳۰. در چنین حالتی که استدینگ از آن با عنوان «بازکالایی شدن کار» یاد می‌کند، پاداش در دستمزد خلاصه می‌شود؛ به بیان روشن‌تر، هیچ مزایایی برای فرد در نظر گرفته نمی‌شود. در عین حال، این دستمزد نیز دچار انعطاف‌پذیری شده و از حالت ثابت خارج می‌شود (استدینگ، ۲۰۱۱: ۴۵-۴۰).

۳۱. این در حالی است که چنین تغییرپذیری‌ای، همبستگی معکوسی با نیازهای افراد دارد. فرد در این حالت، در نتیجه کوچک‌ترین مشکل یا بیماری، به میزان زیادی عقب خواهد افتاد. شخص بیمار به سبب بیماری و غیبت چندروزه در کار، دریافتی کمتری خواهد داشت؛ در حالی که برای درمان به بیشتر از دریافتی پیش از بیماری نیاز دارد.

۳۲. تحلیل ما بر زنان، جوانان، مردان، دانشجویان، شاغلان، بیکاران، اقلیت‌های مذهبی و قومی، یا... مبتنا ندارد، بلکه تحلیل خود را بر بی‌ثبات‌کاری بنا کرده‌ایم که می‌تواند هرکسی را دربرگیرد.

۳۳. درباره اینکه فرد رشد یافته در فقر یا حاشیه‌نشینی به احتمال زیاد، شرایط مساعد شغلی‌ای پیدا نخواهد کرد و مجبور به تن دادن به مشاغل پرکاریایی خواهد شد، شکی نیست؛ با این حال، به لحاظ منطقی، احتمال اینکه بی‌ثبات‌کار در فقر فرو رود یا مجبور به سکونت در مناطق حاشیه‌ای شود، بیشتر از احتمال پیشین است.

۳۴. اینکه چرا ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸، به‌طور مشخص در این زمان رخ داد، ارتباط چندانی با موضوع این پژوهش ندارد. با این همه، اشاره می‌کنیم که پیکنی اقتصاددان، در کتاب خود با عنوان «سرمایه در قرن ۲۱» ادعاهایی دارد که می‌توان شکل‌گیری ناآرامی‌ها در دهه ۱۳۹۰ را بر پایه آن‌ها توضیح داد. وی که نه تنها وجود نابرابری، بلکه نابرابری شدید به وجود آمده در قرن ۲۱ را مسئله می‌داند، بر این نظر است که رشد ثروت، سریع‌تر از رشد تولید و درآمد ملی است به همین دلیل، نابرابری افزایش می‌یابد؛ به بیان روشن‌تر، اگر صاحبان ثروت، درصدی از درآمد حاصل از سرمایه خود را پس‌انداز کنند، انباشت سرمایه نسبت به رشد اقتصادی، سرعت بیشتری خواهد داشت و هرچه اقتصاد بیشتر رشد کند، درصد بیشتری از این رشد به صاحبان سرمایه و بخش کمتری، به بقیه افراد خواهد رسید (پیکنی، ۱۳۹۶: ر. ک. به: فصل هفتم). با توجه به فرمولی که پیکنی ارائه داده است، می‌توان گفت، شکاف ناشی از ثروت و به تبع آن، درآمد در جامعه ایران از سال‌های پیش از انقلاب تا سال‌های منتهی به دهه ۱۳۹۰، روندی صعودی داشته و در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ به نقطه بحرانی در نابرابری رسیده است. این نابرابری بر افراد دارای مشاغل موقت و غیردائمی تأثیر بیشتری می‌گذارد؛ از این رو، به نظر می‌رسد که در آبان ۱۳۹۸، شاهد شکل‌گیری ناآرامی‌ها از سوی کسانی در گوشه و کنار شهرها بوده باشیم که وضعیت شکننده آن‌ها در قالب «ناپایداری شغلی» و «آسیب‌پذیری در درآمد»، توان رقابت با نابرابری در حال افزایش را از آنان گرفته بود.

۳۵. منظور این نیست که فقر، نابرابری، حاشیه‌نشینی، یا بی‌ثبات‌کاری نسبتی با رویدادهای آبان ۱۳۹۸ نداشته‌اند؛ ضمن اینکه ما نیز بر این نظریه که همه این موارد می‌توانند با حوادث آبان ۱۳۹۸ ارتباط داشته باشند، کوشیده‌ایم تا برای تحلیل این رویداد بر پایه‌ای محکم بایستیم؛ بنابراین، زیربنا دانستن هریک از این موارد به‌تنهایی، تبیینی شکننده خواهد بود. اگر فقر مینا باشد، چرا در مناطقی که فقیر نبوده‌اند نیز شاهد وقوع ناآرامی‌ها بوده‌ایم؟ اگر حاشیه‌نشینی زیربنا باشد، چرا گزارش‌ها از وقوع این رویدادها در مناطق غیرحاشیه‌ای نیز خبر داده‌اند؟ اگر نابرابری مدنظر قرار گیرد، چرا برخی مناطق مرغه یا استان‌هایی که میزان نابرابری در آن‌ها کم بوده است نیز بستر این اتفاقات بوده‌اند؟ همچنین، مینا قرار دادن شکاف‌های جنسیتی، قومیتی، نژادی، زبانی، و ایدئولوژیک نیز در این زمینه با مشکل یادشده روبه‌رو است. چنان‌که گفتیم، ما در پی فهم سازوکارهای زیرین این ناآرامی‌ها هستیم؛ به‌همین دلیل، مقصود ما از گذر از ظواهر این مفاهیم و تمرکز بر لایه‌های درونی آن‌ها، تلاش برای دستیابی به تحلیلی بوده است که تا حد امکان، پاسخ‌گوی ابهام‌ها و پرسش‌های احتمالی در این زمینه باشد.

۳۶. پیشتر نیز اشاره کردیم که صاحبان مشاغل پریکاریایی می‌توانند در هر نقطه از شهر وجود داشته باشند. شخصی که در بهترین مکان شهر سکونت دارد، ولی به مشاغل غیردائمی و پاره‌وقت مشغول است، پریکریت به‌شمار می‌آید. در عین حال، فردی که در حاشیه‌ای‌ترین منطقه سکونت دارد و در مسکن اجاره‌ای زندگی می‌کند و او نیز به شغلی غیردائمی مشغول است، پریکریت به حساب می‌آید.

۳۷. این به این معناست که مواردی همچون فقر، نابرابری، و حاشیه‌نشینی نمی‌توانسته‌اند به‌خودی‌خود نسبتی با وقوع ناآرامی‌ها در شمال و جنوب شهر به‌صورت هم‌زمان داشته باشند. در شمال شهر و مناطق مرغه‌نشین فقر، نابرابری، و حاشیه‌نشینی در معنای پایین شهری وجود ندارد.

۳۸. لازم است بار دیگر اشاره کنیم که پیش‌فرض ما در این پژوهش، مطالعه علیت‌محور آبان ۱۳۹۸ نیست. همان‌گونه که آوردیم، تحقیق در مطالعات فرهنگی، تحلیل موردی نظام کرانمند محلی است که در متنی از چارچوب گسترده‌تر فرهنگی و تاریخی قرار گرفته است؛ بنابراین، اگر در اینجا با چنین منطقی فقر، نابرابری، حاشیه‌نشینی، و بی‌ثبات‌کاری را از تحلیل حذف می‌کنیم، به این منظور است که تکیه صرف بر هریک از این موارد، با واقعیت‌ظاهری چارچوب گسترده فرهنگی‌ای که واقعه مورد مطالعه در آن رخ داده است، همخوان نیست؛ بنابراین، هدف ما از این کار، توان ادامه مسیر و نزدیکی به حقیقت است.

۳۹. البته ریف‌کین از مفهوم پریکاریا استفاده نکرده است. طرح این مفهوم و نظریه‌پردازی در چارچوب آن، مربوط به استندینگ بوده است.

۴۰. این گزاره ادعایی ما نه به‌عنوان یک رأی جهانشمول، که با نظر به وضعیت منطقه مورد مطالعه - که در بستر گسترده‌تر کشوری قرار دارد - طرح شده است.

۴۱. اگرچه چنین ترسی می‌تواند در مورد همه مردم صادق باشد، با این حال، به نظر می‌رسد که شدت این ترس برای بخش خاصی از پریکریت‌ها - Groaners - بسیار بیشتر است.

۴۲. بروهمین مینا است که با افزایش ناگهانی قیمت بنزین، شاهد وقوع ناگهانی ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸ در گوشه‌وکنار شهرهای گوناگون کشور بودیم.

۴۳. این نکته را نیز باید در نظر داشت که افزون بر شانس کم بی‌ثبات‌کاران برای تحرک عمودی، اعضای طبقه متوسط نیز هر لحظه امکان سقوط به آن را دارند (استندینگ، ۲۰۱۱: ۵۸-۵۷)؛ بنابراین، با توجه

به جامعه پریکاریایی شده و روبه گسترش فعلی، وقوع واکنش‌های پریکاریایی شدیدتر در آینده - که ممکن است تا آن زمان، بخش زیادی از طبقه متوسط را نیز در خود جای داده باشد- دور از ذهن نیست.

۴۴. با چنین نگاهی، اتخاذ هر سیاستی که وضعیت اقتصادی صاحبان چنین مشاغلی را تهدید کند، سبب فوران این نوع ترس در میان آن‌ها شده و این عامل نیز برانگیزاننده واکنش‌هایی از سوی آن‌ها خواهد بود. احتمال منجر شدن این واکنش‌های پریکاریایی به برخی تغییرات نیز وجود دارد. تغییر، پیوندی ذاتی با طبقه به معنای مرسوم آن و لزوم وجود آگاهی طبقاتی ندارد. همان‌گونه که بیات (۱۳۹۹) در قالب پیشروی آرام، معتقد به وقوع تغییراتی در سطوح خرد و کلان است، به نظر می‌رسد که رفتارهای پریکاریایی نیز بتوانند بستر چنین شرایطی را فراهم کنند.

۴۵. در بحث از شدت ناآرامی‌ها، اولویت اصلی را نه به تفاوت در میزان «ترس از فقر» در میان بی‌ثبات‌کاران مناطق گوناگون (مرفه، متوسط، و ضعیف‌نشین)، بلکه به تراکم پریکریته‌ها در این مناطق اختصاص می‌دهیم. به بیان بهتر، در منطقه‌ای با تراکم بالای پریکریته‌ها، احتمال وقوع شدیدتر ناآرامی‌ها وجود دارد و در مناطقی که این افراد با تراکم کمتری حضور داشته باشند، می‌توان انتظار شدت کمتری داشت. همان‌گونه که بیشتر نیز اشاره کردیم، تراکم پریکریته‌ها (از زیاد به کم) به ترتیب مربوط به مناطق حاشیه‌ای، مناطق متوسط‌نشین، و سرانجام مناطق مرفه‌نشین است.

۴۶. بیات با طرح پیش‌روی آرام تهیدستان شهری (بیات، ۱۳۹۹: ۲۴) برای دستیابی به بخت‌های زندگی (بیات، ۱۳۹۹: ۲۹) بر این نظر است که اعضای این قشر که در شرایط ناامنی زیست می‌کنند (بیات، ۱۳۹۹: ۵۴)، توان رقم زدن تغییرات آگاهانه‌ای همچون انقلاب یا اصلاحات را ندارند (بیات، ۱۳۹۹: ۱۹). وی با ارجاع به تفاوت در ادراک‌های مردم، تغییرات اجتماعی را نه حاصل مبارزات سیاسی از جانب تهیدستان، که وابسته به تجمیع رفتارها در سطح محله‌ها می‌داند (بیات، ۱۳۹۹).

۴۷. ممکن است این ابهام پیش‌آید که اگر امروزه با جامعه پریکاریایی شده روبه‌رو هستیم، نسبت دادن واقعه‌ای مانند ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸ به بی‌ثبات‌کاری، چیزی جز کلی‌گویی نیست. در پاسخ باید اشاره کرد که جمعیت، از دو بخش فعال و غیرفعال تشکیل می‌شود. بخش فعال، خود به دو قسمت دارندگان مشاغل دائمی و بی‌ثبات‌کاران تقسیم می‌شود. جمعیت غیرفعال نیز که اکثریت جمعیت جامعه را تشکیل می‌دهد، می‌تواند بی‌ثبات‌کارانی را در خود جای دهد. بی‌ثبات‌کاران، جمعیت غیرفعال یا زنانی را دربر می‌گیرد که کمک‌خرج همسرشان هستند، یا دانش‌آموزان و دانشجویانی که سعی دارند بخشی از مخارج تحصیل خود را به‌دست آورند، یا بازنشستگانی که به دلایلی، از جمله تفریح و وقت‌گذرانی یا کسب کمک‌خرجی به این‌گونه مشاغل روی آورده‌اند. همان‌گونه که گفتیم، تحلیل ما بر شکل‌گیری و فعال شدن احساس «ترس از فقر» مبتنی است. حال باید گفت، این نوع ترس در بین تمام پریکریته‌ها به یک میزان نیست. آشکار است که شکل‌گیری ترس از بدتر شدن اوضاع در میان پریکریته‌های جمعیت فعال، شدت بیشتری نسبت به بی‌ثبات‌کاران دیگر دارد؛ بنابراین، ما نه پریکاریا که بخشی از آن، یعنی پریکریته‌های ناراضی جمعیت فعال جامعه را بدنه اصلی رویدادهای آبان ۱۳۹۸ می‌دانیم. بدیهی است که همه پریکریته‌های جمعیت فعال جامعه در این ناآرامی‌ها شرکت قطعی نداشته‌اند؛ و در مقابل، می‌توان انتظار داشت که بخشی از پریکریته‌های جمعیت غیرفعال یا غیرپریکریته‌ها نیز در رویدادهای آبان ۱۳۹۸ سهم داشته‌اند. عوامل پرشمار اجتماعی، روانشناختی، و... وجود دارند که احتمالاً مانع شرکت بخشی از پریکریته‌های جمعیت

فعال و مشوق حضور پریکریتهای جمعیت غیرفعال و حتی غیرپریکریتهای در ناآرامیها بودهاند. آنچه ما بر آن تأکید داریم این است که بخش چشمگیری از این ناآرامیها را می توان به بی ثبات کاران جمعیت فعال جامعه نسبت داد.

۴۸. در تحلیل های طبقاتی فرض بر این است که موقعیت های طبقاتی یکسان، میل به اعمال کنش هایی مشابه از سوی اعضا دارند. در این میان، هم تمایزی که میان طبقات در نظر گرفته می شود و هم مبنایی که طبقه بر آن استوار است، اهمیت زیادی دارند. در دستگاه مارکسی، مالکیت و کنترل بر ابزار تولید و همچنین، استثمار طبقات پایین توسط طبقه مسلط، پایه های تحلیل طبقاتی به شمار می آیند (ر. ک. به: رایت و دیگران، ۱۳۹۵: فصل یکم). در منظومه فکری وبر، اعضای یک طبقه، شانس های زندگی یکسانی دارند که از سوی بازار و براساس منابعی که افراد با خود به آن وارد می کنند، توزیع می شوند. تمایز میان طبقات نیز به تفاوت در منابعی مربوط می شود که هر یک برای تأثیرگذاری بر توزیع شانس های زندگی در اختیار دارند (رایت و دیگران، ۱۳۹۵: ۵۹-۵۸). در تحلیل طبقه محور بورديو نیز مرز میان طبقات، کردار اجتماعی است (رایت و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۳۰) و تحلیل در این رویکرد، مستلزم در نظر گرفتن دو بُعد اقتصادی و نمادین است (رایت و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۲۸). واضح است که تحلیل پریکاریایی ناآرامی های آبان ۱۳۹۸، آن گونه که مطرح شد، در چارچوب هیچ یک از این رویکردها قرار نمی گیرد. همچنین، با توجه به اینکه ما نیز طبقه بودن پریکاریا را نمی پذیریم، تحلیل ما حتی در چارچوب تحلیلی خود استندینگ که واضح و تشریح کننده این مفهوم و ویژگی های آن است نیز قرار نمی گیرد.

۴۹. موضوعیت نداشتن قابلیت تعمیم نتایج در مطالعات فرهنگی، به معنای عدم امکان این کار نیست. اگرچه ما در این پژوهش، تنها یک منطقه را بررسی کردیم، ولی به نظر می رسد که نتیجه به دست آمده، یافته ای مربوط به کل بستر فرهنگی رویداد مورد مطالعه باشد. از یک سو، سر بر آوردن هم زمان ناآرامی های آبان ۱۳۹۸ در مناطق مختلف کشور، گویای بروز مسئله ای یگانه است و از سوی دیگر، منطقه هدف این پژوهش - چنان که آمد - بازنمایی از مناطق گوناگون درگیر با این ناآرامی ها بود؛ بنابراین، آنچه در نهایت حاصل شد نه با هدف تعمیم، که اساساً نتیجه ای مرتبط با مسئله یگانه ای است که منطقه مورد مطالعه را نیز پوشش داده است. بر همین مبنا، در متن این مقاله نه از ناآرامی ها در منطقه هدف، که از ناآرامی ها به طور کلی سخن گفته ایم.*

منابع

- استاندارد البرز (۱۳۹۰)، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰، درگاه استانداری البرز، معاونت برنامه‌ریزی، دفتر آمار و اطلاعات GIS، در دسترس در: <https://alborz.mporg.ir>. [۱۳۹۹/۹/۷]
- آلین‌رایت، اریک (۱۳۹۹)، فهم طبقه، ترجمه محمدحسین بحرانی، تهران: آگه.
- بختیاری، فرنگیس (۱۳۹۸). «انسان آبان: کارگر به‌حاشیه‌رانده»، سایت پیوند، در دسترس در: <https://peywand.org>. [۱۳۹۹/۸/۱۰]
- بهادری، آرش؛ بیگ‌محمدی، حسن؛ تقوایی، مسعود (۱۳۹۶). «آسیب‌شناسی فرهنگی و اجتماعی بافت‌های مسئله‌دار شهری (مورد مطالعه: بافت‌های فرسوده کرج)»، پژوهش‌های مکانی فضایی، دوره اول، شماره ۲.
- بیات، آصف (۱۳۹۹). سیاست‌های خیابانی (جنبش تهیدستان شهری)، ترجمه اسدالله نبوی چاشمی، تهران: شیرازه.
- پیکتی، توماس (۱۳۹۶). سرمایه در قرن ۲۱، ترجمه محمدرضا فرهادی‌پور و علی صباغی، تهران: کتاب‌آمه.
- رضایی، محمد (۱۳۸۸)، «ملاحظات روش‌شناختی در مطالعات فرهنگی»، مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره سوم، شماره ۴.
- روزنامه ابتکار (۱۳۹۹)، بخش سیاست روز، به تاریخ: ۱۳/۰۳/۱۳۹۹.
- ریف‌کین، جرمی (۱۳۷۹)، پایان کار: زوال نیروی کار جهانی و طلوع عصر پس‌ابزار، ترجمه حسن مرتضوی، تهران: دانش ایران.
- زلکی، رضا (۱۳۸۰)، «کرج، ریودوژانروی ایران می‌شود»، گزارش، شماره ۱۲۵.
- زنگی‌آبادی، علی؛ رحیمی‌نادر، حسین (۱۳۸۹)، «تحلیل فضایی جرم در شهر کرج»، حقوق، دوره چهارم، شماره ۲.
- زیاری، سمیه؛ فرهودی، رحمت‌الله؛ پوراحمد، احمد؛ حاتمی‌نژاد، حسین (۱۳۹۶). «الگوی تأمین مسکن گروه‌های کم‌درآمد (مطالعه موردی: شهر کرج)»، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره چهارم و نهم، شماره ۴.
- ساعی، علی (۱۳۹۲)، عقلانیت دانش علمی؛ روش‌شناسی انتقادی، تهران: آگه.
- سایت‌خوان روزنامه دنیای اقتصاد (۱۳۹۹). بانک مرکزی نرخ تورم سال ۹۸ را اعلام کرد/ بالاترین رکورد از سال ۷۴، در دسترس در: <https://donya-e-eqtasad.com>. [۱۳۹۹/۹/۳]
- شمشیری، محسن (۱۳۹۸)، «راه طی شده در اقتصاد ایران در ۱۰ سال اخیر ۱۳۹۸-۱۳۸۹؛ نگاهی به رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری، نرخ دلار، تورم و قدرت خرید مردم»، سایت اقتصاد گردان، در دسترس در: <https://eghtesadgardan.ir>. [۱۴۰۰/۴/۲۷]

شهرداری کرج (۱۳۹۹)، درگاه شهرداری کرج، در دسترس در:

<https://shahrdari.karaj.ir>. [۱۳۹۹/۱۰/۷]

عظیمی، غلامرضا (۱۳۹۴)، «تطورات مفهومی طبقه در اندیشه‌های مارکسیستی با تأکید بر آرای رایت»، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره شانزدهم، شماره ۳.
فاطمی موحد، حمید؛ مهرعلیزاده، عیسی؛ اللهیاری، حمید (۱۳۹۷)، «مطالعه رابطه سرمایه اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی (پیمایش شهر کرج)»، انتظام اجتماعی، دوره دهم، شماره ۲.
فرجی سبکبار، حسنعلی؛ ایرانخواه، احمد؛ مؤمنی، حسن (۱۳۹۷)، «تحلیل فضایی آسیب‌پذیری اجتماعی در مراکز پیراشهری (مورد مطالعه: حصارک کرج)»، جغرافیا و روابط انسانی، دوره اول، شماره ۱.

فرهادپور، مراد (۱۳۹۹)، «گفت‌وگو با مراد فرهادپور درباره قیام آبان ۹۸: جبهه واحد پیش شرط وجود سیاست»، رادیو زمانه، در دسترس در:

<https://radiozamaneh.com>. [۱۳۹۹/۸/۱۰]

فرهودی، رحمت‌الله؛ مداحی، ژیلا (۱۳۸۹)، «بررسی کارکردهای مناطق شهری (مورد مطالعه شهر کرج)»، جغرافیای انسانی، دوره دوم، شماره ۵.

صداقت، پرویز (۱۳۹۹)، «یک سال پس از آبان»، سایت نقد اقتصاد سیاسی، در دسترس در:

<https://pecritique.com>. [۱۳۹۹/۸/۱۰]

کاظمی، عباس (۱۳۸۶)، «جامعه جنبشی»، ماهنامه آیین، شماره ۱۱ و ۱۲.
کاوایانی‌راد، مراد؛ عزیزی، سعید (۱۳۹۲)، «تیین اسکان غیررسمی از دیدگاه عدالت اجتماعی (مطالعه موردی: روستای محمودآباد کرج)»، جغرافیای انتظامی، دوره اول، شماره ۲.
گلپایگانی، فراز؛ حسینی، لقمان؛ ابتهاج، محمدحسین؛ عباسی‌فر، مهشید (۱۳۹۶)، سند توسعه مجلات، منطقه ۴ کرج، محله فاز یک، شهرداری کرج، اسفند ۱۳۹۶.
مدنی، سعید (۱۳۹۹)، آتش خاموش، نگاهی به اعتراضات آبان ۹۸، تهران: مؤسسه رحمان.
مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵، درگاه مرکز آمار ایران، در دسترس در:

<http://www.amar.org.ir>

مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰، درگاه مرکز آمار ایران، در دسترس در:

<http://www.amar.org.ir>

مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵، درگاه مرکز آمار ایران، در دسترس در:

<http://www.amar.org.ir>

مشکینی، ابوالفضل؛ صادقی، یدالله؛ اکبری، محمد (۱۳۹۲)، «امنیت سکونت، کلید سکونت‌گاه‌های غیررسمی، مورد مطالعه: کلان‌شهر تهران (اسلامشهر، نسیم‌شهر و گلستان) و کرج در استان البرز»، جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، دوره بیست و چهارم، شماره ۲.

میرزاخانی، علی (۱۳۹۸)، «ریشه پنهان اعتراضات ۹۸»، سایت خبری اقتصادنیوز، در دسترس در:

<https://www.eghtesadnews.com>. [۱۳۹۹/۱۲/۱]

- Dehghanpishe, B. (2019), Iran says 200,000 Took to Streets in Anti-Governmental Protests, *Reuters*, available at: <http://www.reuters.com>. [2021/07/27].
- Kronauer, M. (2019), "Social Exclusion and Underclass, New Concept for the Analysis of Poverty", in book: *Empirical Poverty Research in a Comparative Perspective*, pp. 51-76.
- Robinson, F & Grebson, N. (1992), "The Underclass: a Class Apart?", *Critical Social policy*, Vol. 12, No. 34, pp. 38-51.
- Shahi, A., Abdoh-Tabrizi, E. (2020), "Iran's 2019-2020 Demonstrations: The Changing Dynamics of Political Protests in Iran", *Asian Affairs*, Vol. 51, No. 1, pp. 1-41.
- Standing, G. (2011), *The Precariat: The new Dangerous class*, Bloomsbury Academic.
- Zelly, E. W. J. (1995), "Is the Underclass Really a Class?", *The journal of Sociology & Social Welfare*, Vol. 22, No. 1, pp. 75-85.

